

РШТ/117

WWW.UNL.B.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБРАВУ, ПОУКУ
И
КНИЖЕВНОСТ

Течај VI.

Handwritten signature in purple ink: "M. Jovanović"

Р

„ОБЕДНОСТ“
БЕОГРАД

САДРЖАЈ

— 1901 —

Уредно: АТАНАСИЈЕ ШОЛА

Сарадници:

Др. Миленко Веснић, Љубо Н. Влацић, Миленко Вукићевић, Лука Грђић-Бјелокосић, Надежда Гавриловић, Д. Ј. Димитријевић, Јелена Јов. Димитријевић, Лазар Димитријевић, Др. Ђуро Димовић, Јован Дучић, Осман А. Ђикић, Михајло Ј. Ђорђевић, Стево Жакула, Данило А. Живаљевић, Милош Ивковић, Душан Јакшић, Змај Јован Јовановић, Јован П. Јовановић, Слободан Јовановић, Авдо Хасанбегов Карабеговић, Јован Максимовић, Симо Матавуљ, Никола Ст. Матијевић, Ђорђе Миловановић, Веља Миросављевић, Делфа И. Мусићева, Др. Љубомир Недић, Др. Ђока Ненадовић, Др. Божа С. Николајевић, Боривој Поповић, Павле Поповић, Јован Протић, Др. Ј. Скерлић, Никола Симић, Стеван Сремац, Светислав Стефановић, Пера С. Талетов, Др. Лазар Томановић, Марко Цар, Милош П. Ђирковић, Светозар Ђоровић, Вукосава Иванишевић-Ђуковић, Милан Ђуковић, Ђорђе А. Чокорило, Алекса Шантић, Др. Милан Шевић, Атанасије Шода.

Уводни чланци

	Страна
Др. Миленко Веснић: Један пропасти приједлог	45
Данило А. Живаљевић: Наши политички листови	85
Душан Јакшић: Архимандрит Јован Рајић	373
Др. Љубомир Недић: Српска Преводна Књижевност	1
Јован Протић: Шта да читамо?	277
Марко Цар: Како да прославимо 19. октобар?	157
У пјесников вијенац	341
Уредништво: Знаменити Срби XIX-ог вијека	197

Пјесме

Д. Ј. Димитријевић: Из „Оливере“	49
Јелена Јов. Димитријевић: С Босфора	4
Мртва љубав	281
Лазар Димитријевић: Дервиша	88
Ферида	247
Јован Дучић: Драма	159
Змајова: Божја Порука	200
Осман А. Ђикић: У Домовини	246
Авдо Хасанбегов Карабеговић: Из посмрчади:	

Страна

* * *	48
Плачи моја душо, плачи	48
Срце моје, шта ми радиш сад?	49
Ко цупољак	159
Ја те сањам	159
Већ протјече	160
Кад јесењи вјетри	160
Др. Божа С. Николајевић: Нови век	89
Светислав Стефановић: Пред једном сликом	88
Облаку	89
Његошу, о педесетогодишњици његове смрти	345
Алекса Шантић: О путнице	200
Било једно момче Црногорче	343
О куда стремиш моја жељо лака?	376

Пријовијешке

Оригинале

Бранковински: Берешева Маришка	90
Ђуро Ј. Димовић: Преко Фурке	10
Нојеви синови	286
Симо Матавуљ: Пилипенда	160
Милан Прибићевић: На путу у јутро	163
Јован Протић: Љубав и цифре	95
Стеван Сремац: Чича Јордан 5, 51, 201, 237	

	Страна
Ђорђе А. Чокорило: Крај Кошеве	281
Милош П. Ђирковић: Троје	205
Свет Ђоровић: Писмо	101
Заборављена кућа	377

Преведене

Ivan Sankar: Мртви неће, (превео Милош Ивковић)	210
Путовање Николе Никића, (превео Милош Ивковић)	293
В. М. Гаршин: Четири дана, (превео Веља Миросављевић)	382
G. Guillomot: Цвјетно море, (превела Делфа И. Мусићева)	110
Matilde Serao: Мртви Христос, (превео Љубо Нер. Влацић)	248
Joan Slavici: Скромон, (превео Ник. Сп. Матијевић)	166
Olga Wolbrück: Таленат без фрака, (превела Надежда Гавриловић)	102
Антон Чеховъ: Манић, (превео Веља Миросављевић)	211

Члашци

Оригинални

Боривој Поповић: Како је Толстој писао Васкрсеније	125
Павле Поповић: О Горском Вијенцу	13, 54, 113, 170, 214, 251, 315
Никола Симић: О Језику Петра II. Петровића Његоша	358
Др. Јован Скерлић: Поглед на политичку и социјалну француску поезију од 1830 до 1848	398
Светислав Стефановић: Каквом мјером? Прилог карактеристици српске критике Његошев „Шћепан Мали“	19, 225, 355, 402
Др. Лазо Томановић: Петар II. Петровић Његош	346
Милан Ђуковић: Неколико ријечи о свеопћем свјетском језику	410
Уредништво: Једна почетничка пјесма Његошева	362
Његош и Црногорац	363
Штампа о Његошевој прослави	364
Др. Милан Шевић: О „Лучи Микрокозма“	353
М. О.: Деспотова унука, пошљедња краљица босанска	388

Преведени

	Страна
Raffaello Barbiera: Ђузепе Верди, (превео Љубо Нер. Влацић)	30
W. F. Brand: Poëta laureatus, (превео Милан Ђуковић)	178
Д. В. Григоревичъ: Књижевне успомене: Достојевски, (превела Вукосава Иванишевић-Ђуковић)	181
Тургењев, (превела Вукосава Иванишевић-Ђуковић)	416
T. Herzl: Робинзон, (превео Јован Максимиовић)	26
Ђорђе Полонски: Максим Горки, (превео Милан Ђуковић)	72
Р. И. Сементковски: Ријеч двије о млађим писцима, (превео Х. Х.)	412
И. С. Тургењев: Тургењев о Пушкину, (превео Јов. Максимовић)	66

Оцјене и прикази

Лука Грђић-Бјелокосић: Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини	187
Михајло Ј. Ђорђевић: Цепни француско-српски речник, од Ј. Н. Стевовића	269
Из Историје Црне Горе, двије расправе, Цетињски Владика Висарион (1685—1692), Бадње вече и Истрага Потурица у Црној Гори, од Јов. Н. Томића	431
Стеван Жакула: Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius, и Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven. Von Emil Kalužniacki, Professor an der Universität Czernowitz	428
Јов. М. Јовановић: Ватра, роман Габријела д' Анунција	324
Слободан Јовановић: Милан Наранчић, роман Јакова Игњатовића	185
Јован Протић: Краљевић Марко по други пут међу Србима; Данга; Вођа; од Радоја М. Домановића	420
Милан Ђуковић: Баналачки (раднички, дунђерски) језик од Луке Грђића-Бјелокосића	189
Аграрни покрети у старом Риму с особитим обзиром на данашње наше пољопривредне прилике, од д-ра Ђорђа Дера	326
Уредништво: Додатак поменику од 1888, написао М. Ђ. Милићевић	233

Пјесме Љуб. Н. Симића	235
Рјечник хрватског језика и два писма Ђура Даничића	268
Слике из Мог албума, од Милана Андрића	331
Горски Вијенац, издање Браће М. По- повића	331
Ueber die Montenegriner од Љубе Ненадовића у пријеводу Милене Ми- ладиновића	331
Пјесме Дим. Глигорића (Сокољанина)	428

Позориште

Јов. М. Јовановић: Саул од Драгутина Ј. Илијћа	75
Изнад човјечје снаге, од Бјернстјерна Бјернсона	141

Ђорђе Миловановић: Берлинска позо- ришта („Балканска Царица“ на бер- линској позорници)	36
Балканска Царица, на њемачком језику	133
Пера С. Талетов: Биоградско позориште (Нова управа. Покојни Миљковић. Јен- кова тридесето-годишњица. Представе за децу)	34
Милан Ђуковић: Есхилова Орестија .	38
<hr/>	
Биљешке 41, 80, 147, 189, 270, 332, 434	

Хроника

Српска, Словенска, Страна
у сваком броју.

Српска Преводна Књижевност

— Др. Љубомир Недић —

Питање о којем смо намерни проговорити, у овоме чланку, неколико речи, велико је и важно, једно од оних питања књижевности о којима, да се она како ваља претресу, треба писати простране расправе, а не кратке уводне чланке, какви су ови наши. И ми, отуда, и немамо намере улазити у ово питање у свему пространству његову, него изнети само неколике опште мисли о преводној књижевности, више, — као и у другим оваквим нашим чланцима, — да покренемо на размишљање о томе питању но да га расправимо.

О чему, овом приликом, желимо проговорити, то је, о важности преводне књижевности. Говорити о томе, може се, на први поглед учинити непотребно и доконо. Нису ли преводи од највеће важности и за велике светске књижевности, а у колико морају они бити од веће за нашу, малу и сиромашну књижевност?

Једино по чему изгледа да би могло бити речи, то је, о томе шта треба преводити, и старати се да оно што се преведе буде преведено како треба. Важност преводне књижевности сама, изван сваке је сумње. Њу треба признати; и ми је признајемо. Али, признајући је, ми налазимо да је добро извести начисто прави значај њен.

И, ми ћемо одмах рећи да налазимо да се тај значај не схвата свакада правилно, и да се он замишља већи но што је у ствари. Колико је корисно поједина знатна дела књижевна преводити с једних језика на друге, она, строго узев, не улазе у књижевност у коју се преводом уносе. Она стоје *поред* оригиналних, оних, која су у књижевности каквога народа никла, као нешто страно, туђе; она су као нека позајмица коју смо у другога учинили, нешто што у истини није наша имаовина. Преводи

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

су само за то да попуне извесну празнину у књижевности. Књижевност свакога народа, мислимо, права и чиста књижевност његова, она која нема стручан карактер, лепа књижевност, у најширем смислу те речи, треба да је оригинална, самостална. У њој се вазда мора огледати један, национални дух, чији је она највиши и најсветлији израз, и она се, отуда, и зове још *националном* књижевношћу. А отуда долази и то да се у свима великим књижевностима, поред све различности праваца у свакој од њих, огледа извесно јединство: што свака од њих има своје чисто национално обележје. Тако је у француској, тако у енглеској, тако у немачкој, тако, у опште, у свакој књижевности, у једној више у другој мање, како је у којој национални дух добио више или мање израза. Сваки народ има свој начин мишљења, свој начин осећања, своје тежње, и своје идеале, и све се то огледа у његовој књижевности као и у свему другоме.

Хоће ли, сад, књижевност сачувати тај дух ако се у њу много буду уносили страни елементи, страни не само по идејама, које се напослетку, још могу и примити и асимилovati, него и по начину осећања, које, и ако је оно, у главном, свуда исто, показује, ипак, толико различних начина на које се оно у разних народа манифестује? Не превлађује ли у једних више ова, у других више она страна; и нису ли она у оној општој мешавини својој која чини општи осећајни живот каквога народа различна? Опасност је, очевидна, ту да се национални карактер књижевности у неколико измени, можда и сасвим изгуби. И што је права национална књижевност неразвијенија, опасност је та у толико већа. За велике књижевности, као што су француска и

енглеска, нема опасности да би преводна књижевност могла штетно утицати на самостално развијање њихово; за немачку она је већа; за руску још већа; по нашу, она би могла бити судбоносна. Наш национални дух у књижевности није још добио својег пуног израза. Ми смо, истина, имали Доситија, и Вука, и Његоша, и Бранка, и још доста других писаца који су сви писали у националном духу, — књижевност се наша, може се рећи, све до најновијег времена развијала у томе духу, — али он, као што рекосмо, у њој још није добио свога пуног израза. Хоће ли га он добити ако будемо сувише преводили? Ми о томе сумњамо. И с тога и нисмо за то да се сувише много преводи; нисмо за то да се у нас преводи као што преводне на пр. Руси, — но у сразмери према нашој и њиховој књижевности. Ми треба да будемо и останемо своји, у књижевности, као и у свему другоме. И ако ћемо тако бити и сиромашни, оно што будемо имали биће доиста наше.

Погађамо унапред шта ће нам се на све ово рећи: да се књиге не преводне за књижевност, него за читаоце; да су потребе књижевности, у ствари, потребе публике која чита; и да се, када се говори о потребама књижевности, у ствари, мисле потребе читалачке публике. Ми не мислимо да је то, и ако је оно у главном тачно, у свему тачно. Књижевност се, доиста, негује зарад оних, који треба да у њој уживају. Али преводи су увоз књижевни, и с њима је као и с другим што се са стране увози. И као год што увиђавно државно газдинство отежава, често пута на штету држављана, увоз појединих производа са стране, зато да би подигла домаћу производњу, тако исто треба и преводима, који нису ништа друго

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

до страни књижевни производи уве-
зени у домаћу књижевност, брани-
ти прекомерни улазак у ову, у ин-
тересу подизања националне књи-
жевности. Ако читаоци тиме и губе,
они губе као и онамо држављани,
заради, не само општега, него и сво-
јега потоњег добра.

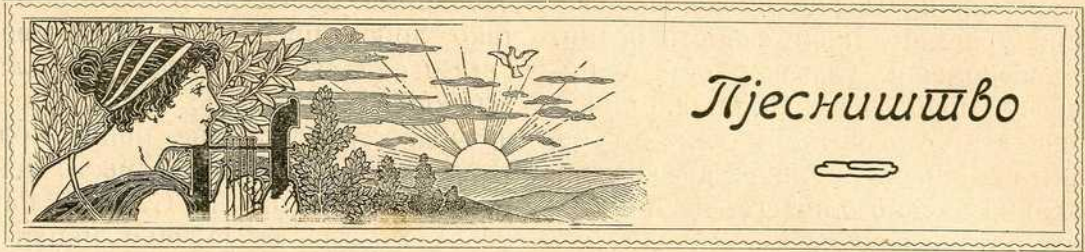
И, — да ово поређење развијемо
још мало, — ономе што књижев-
ности треба, томе не да се не сме
спречавати ни отежавати улазак у
књижевност, него му га треба и олак-
шавати, као што се ослобађавају од
царине и других дажбина ствари
које треба да помогну развијању до-
маће производње. Што су ове за
производњу, то су та велика страна
дела за књижевност. Она не само да
не одмажу, него она и помажу на-
ционалну књижевност. Велика и узо-
рита књижевна дела, и ако су она
никла у једноме народу и припадају,
у првоме реду, његовој књижевности,
припадају, у исто време, и свему об-
разованоме човечанству; она немају
виши строго националан, већ опште-
човечански карактер: то и јесте што
их чини оним што су.

Таква нам, велика, узорита и кла-
сична дела књижевна треба, и што
више, уносити у књижевност. А њих
је толико да их имамо још дуго уно-
сити, да не морамо уносити и дру-
гих, који су само од пролазна дневна
значаја, и која су нам, великим де-
лом, не само непотребна, него могу,
према овоме што овде изведосмо, бити
и штетна. Њих има од сваке врсте,
и за све укусе (велика књижевна дела
махом су за све укусе). Што би смо,
место њих, која су нам потребна,
преводили друга, без којих можемо
бити? Зар је боље што имамо пре-
ведена Боденстетова Мирза Шафија,
тога лажног источанског песника у

наочарима место да имамо, у исто
тако добру преводу, лирске песме
Гете-ове, његове баладе, и *Римске
Елегије*? Или зар је боље што се
преводе хумористичне приче Коло-
мана Миксата, када се, место њих,
може превести што из Стерна? Рећи
ће се, можда, да је онај мађарски
писац превођен и на немачки. Нека
је превођен: немачка је књижевност
велика, и Немцима може бити да
преводе и што им не треба, јер имају
давно већ преведено све што им треба.
А ми тога још немамо, и ми треба
да настанемо око тога што је прече
пре но што можемо помишљати и
на оно што нам је непотребно.

Преводна је књижевност важна, и
без ње не може бити ниједна, ни нај-
националнија књижевност. Али важ-
ност се њена не састоји у томе што
ће она читаоце једнога народа упо-
знавати с најновијим што се у књи-
жевности других народа јави; она
се не састоји ни у пресађивању свега
онога што се бољега јави у другим
књижевностима: него само онога што
је у њима најбољега, што је доиста
знатно, велико, и узорито, и што,
као што смо већ напред рекли, и
ако оно припада, у првоме реду,
једноме народу, припада у исто вре-
ме, и свему образованоме човечан-
ству као трајна тековина његова.

Само таква преводна књижевност
доноси истинске користи књижев-
ности у коју се она пресађује. Како
до такве преводне да дођемо, друго
је, не мање важно питање. Али о
томе питању ми овде не мислимо
говорити; него се, за овај мах, за-
довољавамо овим нашим општим из-
вођењима о важности и значају пре-
водне књижевности. Другом приликом
вратићемо се опет на то питање, да
о њему и с друге стране проговоримо.

Пјесништво

С БОСФОРУ

I

Бемија ме Бејлербеју носи.
 „Што ћу тамо? Узани сокаци;
 Ограде им два човечја боја;
 А кафеси густе и високи
 На џумбама и на пенџерима;
 Нигде каде ни старе ни младе.“
 Тако мислим и тако хесалим,
 Момче младо с јабане далеке.
 А кад тамо, доле на јалији,
 Каде, каде, и то више младе:
 Поседале на мале сандале
 И уз тутун егленисат' стале,
 А мухабет што крај воде воде
 Послаћи је од татли-татлије.
 Неке поју севдалинку нову,
 Песмом драго на еглене зову;
 Неке опет с ђибара голема
 Само ћуте, ништа не говоре,
 Тутун пију, у Босфор гледају;
 А једне се крадом погледају
 И крадом се несташно осме'ну,
 Па се теке Босфору окрену.
 И где чуда досле невиђена
 Од како је пророкова дина!
 Бели јашмак — танка паучина,
 Много крије — ништа не сакрије:
 Бела су им лица на мејдану,
 И вроне им косе на мејдану,
 На мејдану и уста и чело,
 И солуфа оба на мејдану!...

II

Бејлербеју доле на јалији
 Пуно лепих! Али Фатма што је!!...
 Мезимица старога муфтије,
 Баш оданде с босфорске јалије.
 Што ћу харчит' и вакта и речи
 Да казујем колико је лепа,
 Кад не могу исказати лепо?
 Оволико, од мене је доста:
 Нити лепше, нит' вала милије —
 Од Скутара па до Терапије.
 Није чудо — анадолска страна;

Није мало — анадолско сунце.
 Синоћ ми је месец казивао
 Сам о себи, старом севдалији,
 Ашиклији, ноћној харамији
 И хајдуку што му чифта нема:
 „Прикрадем се, вели, кроз пенџере
 Окренуте према ђулистану,
 Некад ноћу, повише у зору,
 Увучем се ћутке у одају
 Где муфтина мезимица спава,
 И ћутке је пољубим у уста,
 И у лице, у сулуфе вроне,
 И у оба ока граораста,
 У гроче, и ниже гроча...
 Она сама на шиљтету меку:
 Сву ноћ будна, пред зору заспала,
 Босом ногом јорган отурила;
 Хаљина се у сну раскопчала,
 Под грлом јој хамајлија мала,
 Ни ода шта, до од злих очију;
 Руса коса по недрима пала...
 Ништа на њој осим геџелука;
 Десна јој је на јастуку рука
 А лева је на шиљтету меку;
 Рукави се у сну засукали,
 Беле руке два лалета бела.
 Тихо дише, дубоко уздише;
 Руса коса на амбер мирише
 А гроче и недарца мека
 На ђул цвеће и јасмин ливанту...“
 Слушам месец, старог севдалију,
 Ашиклију, ноћног харамију
 И хајдука што му чифта нема.
 Прво ћутим, после проговарам:
 „А тако ми мојега амана
 И тако ми поста Рамазана! —
 Ја бих тако, а зашто би крио,
 И да нисам Турчин од земана,
 Вала, била! бих се потурчио:
 Турчин био три пуна сабаха,
 Три јације и три икиндије;
 И ја вала прозборио не бих,
 Ни њој дао да мухабет води —
 Да нам вакат у лудо не ходи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Чича-Јордан

Једна слика

— Стеван Сремац —

Знам да га многи од поштованих читалаца не знају, и да су сад први пут чули за његово име. Неки нису никад ни чули за-њ, други и чули и видели га и знали за-њ па га временом и заборавили; јер добротворство и благодарност ретко, што рек'о Тургењев, другују овде на овој нашој планети. За то и јесте чича-Јордан те среће, да га слабо знају. Јер живот његов није живот каквог државника, после чије смрти се забригнуто питају, шта ће бити са земљом и народом без њега; на живот каквог богатог трговца, који се целога века свог богатио продајући своје а још више туђе, па не могав понети на онај свет ни добра дела а камо ли добро имање своје — оставио то на добротворне, хумане цељи; живот чича-Јорданов није био ни живот јунака каквог, ни уопште великог човека каквог, мецената каквог.

Па ипак је то био један добротвор, меценат један, само је то био један од оних скромних мецената, своје врсте, који за живота не дочека слике своје у календару, а после смрти нико се неће отимати, да му за добре паре (из фонда) напише биографију. Јер како ради за живота, мучно да ће иза себе оставити какав фонд, око кога би се — као што је већ сваком читаоцу добро познато — искупили и попали на њ одборници и књижевници као мачке на масну сланину.

Неправду овога света гледао је долепотписани да исправи овом малом сличицом о чича-Јордану.

I.

Чича-Јордан је однекле из Турске, из Старе Србије; из краја где је негда

за време царевине српске било само у његовом крају седамдесет и седам белих цркава и светих манастира, одакле су силне светитељске мошти мирисале као босиок на све стране по кристијанлуку све до три мора и Саве и Дунава. Дошао је био, дететом још, у Србију, давно, још онда кад су се министри звали попечитељима, кад су начелници сви од реда носили солуфе и бркове као Краљевић Марко, и када су осматрители карантина били богати и силни на граници и пример осталом „чиновничеству“ шта може то јест један чиновник постићи и стећи само кад је вредан, савестан и штедљив.

Као сваки из оних крајева, био је и чича-Јордан врло умешан и знао свакога врага. Умео је чак и сатове оправљати, без саџијеве лупе и алата са својим великим пећанским ножем оправљао је он сатове у својој околини, а знао је и многе траве и лекове. „Пуче му снага!“ тек рекне за болесника, прегледа га и каже: да му има лека, и излечи га, а ако баш и не излечи, сви су веровали, да му не би помогли ни триста осамнаест Никејских светих отаца, што је и чича-Јордан потврђивао: „Неје му било писано, а да му је било писано, ћаше да има јоште дана!“ Био је и говедар и пудар, и фурунџија и млекаџија, и баштованџија и ашчија, али је ова два последња занимања ипак највише ценио и једнако је једно другим замењивао; и умро је а никако није могао стално да се реши за једно или друго занимање. За то је и био познат под оба имена; Јордан баштованџија и Јордан ашчија била су два имена за једну исту особу; деца су га знала под именом чича-Јордан баштованџија (или пудар), а одраслији под именом чича-Јордан ашчија.

А познат је био и једнима и дру-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

гима као човек који је добро испекао свој занат, па га је сваки радо звао. У пролеће би га богатији звали, да окопа башту, да ореже воћке, опкопа лозу. И он би све то посвршавао на потпуно задовољство, — задовољни би били и они и он, а чича-Јордану није баш бог зна колико ни требало, јер сем унучета Дила није никога другог од рода имао, за то је унуче живео. А ни самоме Дилу није Бог зна шта требало; лети воћа а зими печених бундева и Диле није ништа више ни изволевао.

Лети би се чича-Јордан наимао да чува крајне баште газдама чије су куће биле у чаршији. Ту је чича-Јордан пударисао и баштованисао. А био је поуздан и поштен а поглавито погодан јер није имао ни на близу ни на далеко рода — на пример, каквих сестричина или синовица, од чега се газде и газдарице обично прибојавају — као што то многи пудари деси се да имају; и за то су с њим задовољни били и старији и млађи, и родитељи и деца, нарочито дечурлија. И да се чича-Јордан плебисцитом бирао за пудара, сви би дечурлијски гласови пали на-њ, а да је захтевао уверење о владању од њих, дали би му га као врата велико.

А и јесте био славан баштован у пролеће и још славнији пудар у лето и јесен. Кад стигне јесен, она штедра и благословена и обилна јесен са дарима својим, са јабукама и крушкама, бресквама и шљивама, грожђем и дгуњама, — како дражесно изгледају онда баште онима што вире с поља кроз плот! Рај, прави рај са читавим редовима забрањена разноврсна плода. Плаве се шљиве на савијеним тешким бременим гранама, румене се и жуте крушке, сјају јабуке, и плави се пепељасто грожђе испод пожутелог већ лишћа, а по-

ворка дечурлије блене с оне друге стране плота, са сокака, и кокетује, а вода им пљушти на уста. И ко је тај ко се у раноме детињству није саблазнио једним таквим призором, и није заборавио пету заповед Божију која вели „не кради!“ а запамтио и сетио се оне пословице људске: „да је крадено грожђе најслађе“, — па му дошла жеља, да се успуже преко плота у туђу башту!?

То је знао и чича-Јордан и ако није био писмен и читао то, и тада је аргусовим очима мотрио на поверено му чувању имање. Али шта су помогле његове аргусове очи, кад је чича-Јордан био право, што рек'о народ, адамско колена.

— А бре, деца, бре, чворци ниједни! раздера се тако једнога дана и полете с ужасном једном мотком на мале лопове који су се црнели кроз шљивово грање. Чек' да видимо, ћопеци, је ли је ово алајбегова слама или пусто масло?!

— Леле! Јао, јао! Заграјаше са шљива дечурлија која се у ово доба најмање надала чича-Јордану. А највећма се дерао мали Гиле, коме је ово први пут у животу било, да се кренуо тако корпоративно у крађу. Од страшне мотке чича-Јорданове, која је двапут дужа била од носиоца јој, све је страх и трепет још из далека ухватио; једно по једно стаде падати и бегати и скакати као без душе преко плота, док је чича-Јордан до пола баште стигао.

— Ахааа! Тој' ли учите у чкољу, тој ли ве је учитељ научио?! дере се чича-Јордан и све ближе и ближе долази.

— А што ниси пон'о већу мотку чича-Јордане? Смеју му се деца склоњена и безбедна иза плота.

— Ако, ако, подсмевајте ми се, несрећници! Сад ми утекосте, ама да запишете кад још једаред поједете

сливу одавде. Утекосте, ама један ће бар да ми плати кад-тад! Да ми плати ем убаво, ем за све!

И доиста, на велико задовољство своје опазе лечурлија једнога свога друга и саучесника, где се од страха и невештине уплео у гране, па не може никуд, него само кука и јауче.

— А гле, Гила! Пази Гила! Хахаха. Пази га како се сплео! продера се један показујући на Гила који је преплашен скакутао као веверица с гране на грану и дерао се.

— Јао што ће да добије батина! повика други.

— Одераће га ка' вола у купусу! повикаше још неколицина смејући се другу у невољи.

— Јао нећу никад више, чича-Јордане, пусти ме. Молим те, нећу никад! Само ме сад пусти! Моли га Гиле.

— А нећеш, дете! Нећеш! Тако си сваки збори, кад види да су тесна посла! Ама неће више чича-Јордан да буде луд.

— Нећу Бога ми више! моли га Гиле.

— Нећеш, дете! Не можеш, па нећеш! Несам јучерањи бачованџија и пудар те да не знам. Тако викаше и господин Лаза поштар кад беше у ваше године. „Нећу нећу, никад више“, у три пута га пушта, превари ме рђа три пут. Ама долијао је и он. Поче са сливе а сврши са аманети — ене га у Пожаревцу где учи тишлерај саг под старос!

— Молим те, чича, само сад ме пусти! Нећу, Бога ми! моли му се Гиле.

— До данас је било, ама од данас нема веће. Несу ово дуње! вели чича-Јордан па обилази издалеке око дрвета на коме се ушепртљио мали крадљивац новајлија! Несу ово дуње, знам ти муку. Хехе! А да су дуње

или крушке ласно би ви било; ја би бегао од вас, а ви од мене јок!

И доиста, да су то биле крушке или дуње, кривац би лако; он би се одбранио као и многи други отворив јаку паљбу одозго на непријатеља којим је доминирао, — али како су то меке шљиве биле, положај му је био врло критичан.

— А, шта ћеш сад, несретнице?! пита га чича Јордан видећи га где баш нема куд. Хехе, дете, шта сад мислиш?!

— Оћу да скочим главачки на земљу; да се не дигнем жив, теби за инат, рече одлучно мали злочинац кроз плач и стаде на једну тању грану која се сави и тек што не пуче под теретом злочинства.

— Ух, ух, викну преплашено чича-Јордан и покри шаком очи, само да не гледа страхоту. Лудо младо, што ће да погине за ништо. Ех, мајка ти стара! Па стани на ону другу грану, поцврста је, оће те одржи убаво.

— Нећу, даре се дете, оћу да погинем за две паре туђих шљива, а теби грех на душу! За туђе шљиве, нису ни твоје.

— Ух, ух, леле! Несретна деца што праве! За пару он главу а ја си душу да изгубим!! јада се чича-Јордан и подупире мотком грану. Силази доле, врат да скршиш а цаба ти сливе!

— Јес', па да ме после бијеш! Нећу, плаче дете. Оћу да скочим на оно шиљасто дрво, на прошће... Па да ти направим посла!

— Ех, несретно дете, несретна памет.... Да направи посла и мени и старејима! хуче чича-Јордан. А чији си ти, а, бре?! Татко кој ти беше?

— Ја немам оца!...

— Ех, црно удовачко дете, ... без татка... За то си такво! —

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

— Лаже те, чича Јордане, има оца! деру су они иза плота.

— Чији си, бре, казуј се!! прети му чича Јордан, нећу да те пустим, доклен ми се не кажеш.

— Мила рабаџије сам! одговара му крадљивац, пусти ме, молим те.

— Мила рабаџије!? Бре, зар већ толког сина има Миле!?

— Лаже те, није, чичо! Миле рабаџија и нема сина, него девојке две! деру се они иза плота.

— Лаже, лаже! показује га један. Он је господин Милисава, Милисава Јовановића казначеја.

— Господин Милисава! чуди се чича-Јордан. Бреее! Знама га, знама господин Милисава! Памтим га када јоште малецан беше! Беше и он... ама, овакав окаченик не беше!

— Јесте, његов је, његов. Бога ми, чича-Јордане! потврђују они остали иза плота.

— Еј, господин Милисава, господин Милисава! Што те орезали овај окаченик твој!!

— Нисам бога ми, лажу те чичо, ја не говорим с њима, лажу те! дере се онај.

— А чек', чек'! Сад кад знам; док га видим 'ћу му се пофалити с тебе, да му кажем каквога ђака има!

— Немој, молим те, нећу никад више; само ме сад пусти! моли га кривац.

— Јок, јок! Знама ве ја вас све убаво! „Леле и помагај!“ док ви је невоља, а сутра опет ка' чворци на исту грану паднете! Сад ћу да викнем влас', да те причува, докле ја скокнем до твоју кућу, до татка ти!

— Ајој, чичо, немој, немој молим те!

— Немој да се трудиш! Ево њега самог! викну један па загреба у страну, а сва остала дечурлија прснуше куд које далеко од плота и баште где се драма одигравала, па се ста-

доше дерати: Гиле Јовановић! Ево га Гиле Јовановић.

— Леле! дере се онај на дрвету још већма кад опази ко иде оданде право поред баште. Јао, убиће ме, убиће ме, ако ме види овде!

А чича-Јордану одједаред би нешто жао.

— Ајде силази па бегај куд знаш, вели му чича-Јордан, а ја ћу се ево уклонити!

— Не смем никуд одавде; незнаш ти мог оца какав је!

— Зар ти је оно татко? упита га чича-Јордан.

— Јесте, он је... а јао!

— Еј несрећниче! Па он ће да те убије, ако те види ту! вели чича-Јордан.

— Јао, оће, како да неће! Убиће ме! Убити! Не знаш га какав је крвник; он не гледа куд удара него што дофати. Јаооо!

— Јесте, потврђују остала деца смејући се, бије га кад скриви, па све као вола у купусу.

— Јао, јесте, јесте! дере се онај.

— Па шта ће да радиш несрећниче? Не смеш на сокак, јел'?

— Гиле Јовановићу! деру се дечурлија да чује мимопролазећи.

— Не смем никуд!

— Па да те скутам, несретниче? пита га чича-Јордан. Да те сакријем док не прође беда, а, дете?

— Боље ти да ме бијеш него он; он не гледа куд бије.

— Нећу да те бијем, не бој се дè!

— Ако, ако, боље ти него он, вели Гиле и почиње да се силази. Видио сам ја, ти не умеш да бијеш. Кад бијеш, а дете се смеје.

— Море нећу да те бијем! Цаба ти и бијење, кол'ки стра' изедо. Кад је таква работа, прође ме и љутина!... Како да те бијем... Бог те је убио кад имаш татка таква! вели чича-Јордан и скида малога и пушта

га да се склони у колебу, док не прође опасност.

У том стиже и господин Милисав Јовановић казначеј који се обично у ово доба радо сам шетао палилулом и размишљавао о које чему.

— Гиле Јовановић! Гиле Јовановић! продераше се деца баш кад је госп. Милисав казначеј био према башти. Чича-Јордане, је л' ту Гиле М. Јовановић ученик четвртог разреда основне школе?

Кад госп. Милисав чу име свога сина с потпуном титулом, он као мало застаде.

— Што се збрате, несрећници, грди их чича-Јордан. То ли ве је учитељ у чкољу научио?! И ви ли сте ђаци?! Несрећници, анатематици! Срам да ве бидне!

— Шта сте ви? запита их госп. Милисав.

— Ми смо ђаци, одговори један издалека, скинув капу.

— Несрећници сте ви какви ђаци! грди их чича-Јордан.

— Па шта сте се скупили ту? пита их оштро госп. Милисав.

— Спремамо се за пријамни испит, за гимназију! одговорише неколицина гологлави.

— Лопови, господине, лопови, тужи се чича-Јордан; сваки дан се зберу па ми душу ваде! Како да је једна бакча у град! Лопови ниједни!

— Нисмо ми лопови, чича-Јордане, протестује један!

— Извините за тај израз! додаје други.

— Лопов је унутра! вели трећи.

— Зна се ко је лопов! гракнуше неколицина.

— Ајд одма' кући да сте се вукли! вели госп. Милисав. Како је то! Ви'ш ти њих! Ајд, одма'! Кога чекате?

Деца полазе полако па се осврћу и одуговлаче.

Кога чекате? пита их госп. Милисав.

— Чекамо Гила! рекоше неколицина што су измакли мало напред.

— Којег Гила?... Несретника к'о и сами што сте! вели госп. Милисав.

— Гила Јовановића, из четвртог разреда.

— Јесте, поправља га један из гомили, Гила М. Јовановића...

— Шта,... како... рече узнемирено госп. Милисав чувши чак и оно „М.“ између имена и презимена. Зар он чак овде? А, да ћу ја већ њему!! Ааа, а где је он?

— Ено га тамо!... Крао воће из ове башче... вели један.

— Оће чича-Јордан да га води у апсу, додаде други.

— Па ће да му намалају слику у *Полицјском Гласнику*, вели трећи.

— Шта, шта! Замуца госп. Милисав и пребледе човек.

— Не слушај ги, господине! Лажу чапкуни ниједни! брани га чича-Јордан.

— Ама чича-Јордане, зар мој, мој син...

— Аман, лажу те, господине, лажу; мене ми једу век а тебе те лажу! Гиле је добро дете, а они су лопови!... Никад га моје очи не видоше! Кротко дете! Хехе! Море, кам' да су сва деца како твој Гиле, па — берићат версун! Бог да поможе, господине! Да су сва деца како твоје, — (да ти је живо и здраво и аир да видиш од њег!) — не би пудара требало; пудар не би леб у свет имао... доста би било једно страшило на десет бакче и бостана; једно страшило од стари дреји за чворци — тол'ко!

— Јесте, јесте, деру се деца; лаже чича-Јордан, ту је Гиле!

— Јаз'к, бре, чапкуни, што клеветите другара!... Нема, господине,

ич нема га, ете, твојега Гила! Они су лопови; они, господине, и лажу и краду и клевете!

— 'Ма знам ја своје дете. — Зар Гиле мој?!... вели утешени отац.

— Молим те, господине, зборење нема! Твој Гиле седи си сад дома и чети си књиге, да ти обели образ у чкољу... А ово су лопови и несрећници.

— Срам вас било, да клеветате тако свога невиног друга. Клевета је најгаднији порок и у старијим, а камо ли у тим тако раним годинама! грди их госп. Милисав и продужава пут на једну а дечурлија дереући се једнако: „Гиле М. Јовановић“ на другу страну. Ова у толико пре и брже очисте сокак, што се из далека зацрвенео фес општинског пандура Пурка.

Тако би спасен Гиле М. Јовановић, ученик четвртог разреда основне школе.

НАСТАВИЋЕ СЕ.

Преко Фурке

— Др. Ђуро Ј. Димовић —

Непрестано се пењасмо. Веремо се као козе, високо смо као птице, а пуни одушевљења, зноја и умора.

Досегли смо већ висину кад је путнику неправо што Француз није измислио, а Нијемац усавршио какав муњовод, ког би он сада извадио из његових корица у горњем џепу, па га затакао за шешир као у низини код нас цвијет с леје у лукну од капута. Али и ако смо се толико успели — један врхунац у нашој близини је замотан облацима као да је на њему творница муња — пут нам се још увијек пење. Опружио се по стрмој падежи дугуљасте планине као бијела трака на смеђе-црвенкастој хаљини скромне дјевојке; неколико бочина, преко којих он вијуга у

навет, подметнуле му се попут руку да га придрже, како не би спао у понор и дољу испод себе. На његову крају, у самом зренику, помаља се нека кућа као чардак на граници свијета, која се тамо руши у недогледне провале. То је хотел *Поглед на Фурку*. Сјем њега и неколико крава — што изгледају као да су прилијељене на планинској коси и пасу спуштајући се низ њу по мало као да клизе капи густе, црне течности низ стрмину с ону страну долине, — нема животу ни трага. Мјесто сликовитог прорашћа и тамно-свјеже боровине заузео снијег; мјесто птичијег пјевања звијди по огромном, препланулом камену вјетар. Стијење као да се испиње да високе висове уздигне још више и разабире се свуда; по њему тек судимо да има још у наоколо, и иза нашег видика, снијега, леда и пустоши, и да земља, и ако је овдје изгубила своју животворну снагу, није умрла, јер још бар дакће...

Необичан је то вјетар. У ријетком зраку једва примјеујемо да се нешто креће. Чини се као да се тромо нишѐ грана широке палме и спушта своје поцијепано лишће близу знојава чела, иначе ништа. Али га за то добро чујемо: хуји на све стране по пустоши и снијегу што се бјеласа по највишим вршинама, па тја и тамо иза врлети нешто фијуче и тутњи потмуло, али то је иза брда. Је ли и тамо дува вјетар, или пршти који од свудсушних алпинских слапова или капље снијег, што се топи с глечера, у дубину испод себе и нестаје га у том непознатом, замрзлом, другом свијету...? Сјем њега, што се размеће по зраку и обилази своје врхове као гробар повјерене му гробове, све је мирно и једнолико, силно, дивље и сурово. У једној ували до нас је велик комад залеђена снијега. По сриједи му се распознају свјетлије бразде, те изгледа као огроман, узоран слог на њиви од самог креча. Мало даље множина малих барица од снијега; чини се е је неко ударио о хридињу груду, а она се распрштала у хиљаде комадића, па онда множина разрована камења зем-

љине боје, што се спушта у долину као изморено од зиме, и по њеној средини видиш, дубоко доље под нама, поток. Из даљине не видимо ни у њему како тече вода; као све остало, тако и она изгледа као да је зачарана зауставила се уједаред у свом току, или као да је мотримо на фотографији. Тек овда-онда, овдје-ондје, заблисне и по њој сребрна и златна жица, али ни она не буди мисли о веселом скакутању горског поточића или о пјесми његова жуборења. Тако и код нас засија каткад пут при заходу сунца кад у љето напада на њега доста сламе од жита из кола па остане лежећи на стази. Жетеоци се испјевали и отишли, коњи протрчали и бич се испуцао, а слама лежи, мирује и по који пут још засине, док је нога не згази и не замота прашином. Чак јој ни шум не разабрамо. Да ли га у опће не чујемо, или се и он губи у оном вјетру и разлијегању неке далеке јеке, која долази не зна се од куда и губи се не знамо камо?!

А што се више пењемо, све нам јаче привлачи пажњу хотел, ком смо се приближили. Он можда стоји у нескладу с величанством околне природе, али шта може бити зими љепше од ове усамљене куће на врху бријега кад се у њој запали свијећа, а завије снијег и спусти се ноћ. Тамно небо, бијела земља и њено пламено око су тад дивне противности. Слика је то као у сну; и кад је се сјетим, слој се дебелог замишљеног снијега одмах стањи и нога се креће радо као да иде познанику на врућ чај и пријатно ћеретање.

У том нам поче плијенити поглед сив облак бијела, свијетла перваза. Он се дијели од гомиле облака, што су попут чалме на глави правовјерних Муслимана обавили вршину бријега, ког смо мимоишли. По мало се миче за нама и лебди све на ниже. Ми се обазиремо. Машта нам продире у његову лаку масу и као да хоће да открије она крила на којима плови и још нешто више од тога, нешто што нам је метнула у њега док смо га мотрили као дјеца кад смо му слали змајеве на разго-

вор и на што смо већ сасвим заборавили, али га се сјећамо као оног сна у праскозорју ког смо истом снили и свијесни смо тога, али се не можемо сјетити његове садржине. Он нам се приближава, а ми сједосмо на хрпу измрвљеног камења да га дочекамо.

Сада је између нас и врхунца пред нама. Пресјекао га је од његова подножја и кад се сада облак крене, изгледа да носи на свом пахуљу и цијели гранитски врхунац и да цијела та визија плови по зраку поносно као лабуд по глатком језеру. А док смо се одмарали, зазвони и звоно, звонило је далеко доље иза нас, ваљада у Реалпу, јер је у њему најближа црква. Није то био обични глас звона, већ неки етерични звук, неко метално брујање донесено дахом вјетра амо, продукат не само црквене куле, већ њен и оних планина око ње и прочишћен и одвојен њима од свега свјетскога. И док смо га слушали, поимали смо зашто је оно начињено да пјева небесима, јер тек онај који је у висини, чује му праву мелодију.

— На оном бријегу, у оном непомичном облаку, морају бити двори св. Илије, примијети мој пратилац.

— Видјећемо. Чим нам се приближи крај облака, ухватићемо га руком и повући, а за њим ће се одвити цијела чалма...

Али се вјетар утоли. Облак се заустави и мировао је, сјен му се разабирало у дољи као разапета кожа неке препотопске животиње посебна облика и ми уђосмо у хотел.

Множина непознатих лица. Једно је обријано, клања се и пита шта хоћемо (мора бити да је подворник), округан господин с наочарима, црвеним носићем као тачка и плавим очима пије пиво и распитује се за имена околних брегова и њихову висину (мора бити да је Нијемац), спретан младић жељно пише дописне карте с изгледом фурчина шљемена (мора бити да је заљубљен). Неколико радозналих погледа, неколико намрштених усана и три брза језичка за посебним столом ча-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

врљају као у школи између часова, или као да излазе из цркве. Онижа, старија госпођа смјежурана лица и отворених уста распитује се шта значи ријеч: Passhöhe Furka. Један дебелко јој убједљиво тумачи, и она поимље поједине изреке, али не схваћа цјелину. Он не разумије како она не разумије што је њему тако јасно, те погледа на околне. Ја бих му прискочио у помоћ и упоредио Швајцарску с кровом модерне куће налик на јежа, а Фурчин богаз с вјенчаницом међу роговима тога крова, али ми смо видјели тек околину с ову страну богаза и то на овлаш, као да смо на дохват жељно прочитали једну страну из књиге-природе о Алпима. Она нам се допала и радозналост нас мучила да што прије преврнемо њезин лист и зато се пожурисмо да изађемо и видимо што нам је досадањи зреник крио иза себе.

Кад отворисмо врата, обретосмо се у густом велу од магле. Обузеше нас ниједи, проницави, ситни, трепериви атоми, што су ређи од воде а гушћи од зрака, мокри као вода и гипки као зрак и овлажише нас. Наш се видик губио с нама и у замрзлој воденој прабини, ишчезава све: и крај опружене наше руке, и дах и сами ми. Ваздух сијече кад се удише и од њега се стресамо. Опрезно ступамо кроз сиву једноликост, која се брзо пред нама свршава у некој зрикастој, разријеђеној боји без икакве нијансе. Свега је осталог нестало у природи и ми тек у замисли стварамо слику оне провалије, која зија дуж пута и која је сада негдје близу нас, па нам дисање дошло пригушено, краће.

Али за мало, па непокретну масу неједнако озари удаљена свјетлост и она одмах живну. У горњој јој се половини праве ружичаста острва, која прелазе без одређене границе у ону црнкасту боју, што се скупља у групе, које се због тог још јаче црне. Али и њих постепено пробијају румене шкољке, које се јављају свуда и све брже, па се шире и превлађују, и сценерија се мијења непримјетно и за то непоњатно. Кад се опет загледамо

у земљу, тад смо као на крову дрвене куће, из које се диже дим, па пробија кроз даске, и продире између њихових пукотина и саставака у јачим праменовима. И ти праменови не мирују, већ се вију напријед као оно зими, кад се кроз студену маглу одбија пара од коња, који трче у касу; неки необични механизам стави у кретњу пређашње мртвило, и оно отпочиње све живље бујати и врети.

До скоро проби и сунце. Чини се да није далеко и тек да тиња; даје гледати у себе и сија као жишка из шарена стакла. Тад назресмо поред нас и нешто јаче тамно, као труп огромне рибе, која је заплвила кроз ово маглено море и зауставила се на његову дну, — по ком ми идемо, — да пландује. Тек се распознаје горњи крај од хрпта, остало све ишчезава у црном диму, што се витла између бакарних острва више сиве монотоније испред нас, и то треба да буде брдо, што се диже уз пут.

— Није баш угодно ни св. Илији, ако увијек мора да станује у овакову елементу, отпоче мој пратилац, али нагло ућута.

— Па ако још није ни пушација; почнем и ја да вичем, но слузокожа ми се непријатно овлажи, и ја заћутах.

Али тад се зачу он, господар овог свега, који прегледа је ли снијег довољно чист на врховима, чува их и завијава ко им се приближи, он, који кажњава стијење ломећи их и разносећи, он, страшни и снажни вјетар. Још је нејак, шапће пак негдје у близини као да чита с оних црвенкастих мрља по жућкастом, препланулом камењу и приправља се на игру. И одмах ишчезну магла; као да је неко уклони, тако се изгуби а указа се плаво небо. Као да је одскочило од нас, и боја ми његова непозната. Између њега и мене машта ми метнула још једну ону танку копрену, што су нас на стотине мало прије опкољавале. Затварам очи, да се навикнем на његову свјетлост, па брзо и без ријечи се почесмо спуштати низ литицу.

Кад мало одмакосмо, окренусмо се да видимо још једаред облак, кроз ког смо

прошли. Он је стајао у отвору богаза иза нас и наличио утвори, која се наднијела над провалију, па нешто грозно смишља. Глава јој као риједак, блијед котур од вате, који се свија према средини, а тијело јој се пружило у дугуљаст и неодређен облик сребрнасто-јасне боје. Неколико облачића лебде око њега као лептири око преваљена стабла, а из даљине провирују плавичасте врхунци суморних Алпа.

Нисмо још Фурку ни изгубили из вида, а засјаки силна гомила бјеласаста леда. Масу му назресмо одмах како провирује између двије хридине од станца камена као из пањеге, и спушта се у долину на вид џиновскога клина. Изгледа као ужасан вал, као да се брдско језеро хтјело сурвати у долину, провалило већ отвор, и кад му је доњи дио вала ударио у низину и надуо се да се по њој разлије, тада се све скаменило и следило. Био је то Роини глечер од зеленкаста леда, а врх му покривао снијег. Стаклио се у свјетлости. По крајцима му се плавио сјен сусједних кршева, а с њим паралелно цјакти сјајем танак перваз и мјестимице се распада у дугине боје.

А док смо мотрили то мртво море, што хоће да пада а не може, јави се и млађак. Видјесмо му тек један рог како се надвио и диже из леда, па га осу магијским зеленилом. Био је танак као жица од сребра и дрхтао као да ће ишчезнути или као да плаче више меланхолије дотајала живота испод себе.

С неком сјетом ступисмо на лед и осјетисмо угодну језу, а висине фурчине ишчезоше нам из вида.

О Горском Вијенцу

— Лавле Поповић —

Предмет Горскога Вијенца (ми сад на ово питање прелазимо, јер кад смо познали грађу¹ треба да познамо и пред-

¹ Пропустили смо, у првом реду расправе где је о грађи реч, поменути да је и за појаву кад се

мет, кад смо видели камен треба да видимо и шта се назидало од њега, какав је дом и у којој је цељи грађен, ако хоћемо да од дна до врха прегледамо једну грађевину) јесте, несумњиво, истребљење потурчењака или, како то Његош назива, истрага потурица. То је главни, основни и једини предмет спева. Све што је у спеву ићи ће на то да изнесе овај предмет, у целом спеву биће одржано јединство предмета.

Међутим, Г. Решетар је, у овом питању, одлучно другог мишљења. У Вијенцу, вели он (ми не наводимо његове речи али верно преносимо његове мисли), нема јединства предмета јер нема главног предмета. Предмет једнога спева је оно што је главно и битно у његовој садржини, оно што се кроз цело дело непрестано износи и слика, оно, најзад, што се за сваки део спева везује; и јединства може бити само ако је предмет одиста на тај начин представљен. У Вијенцу, међутим, тако није са истрагом потурица, и она је далеко од тога да буде главни и прави предмет његов. Она се, истина провлачи кроз спев од почетка до краја, али не кроз цео, не стално кроз сваки део његов. Има пуно појава и епизода у Вијенцу који ништа не доприносе сликању истраге, пуно њих

главари заклињу владици у цетинском манастиру (Вијенац, стих 2386—2437), мотив узет из народне песме. И по овој (Огл. п. II) главари дају заклетву и то у цетинском манастиру:

Вратише се здраво на Цетиње.
Ту владика дивно дочекује
У манастир браћу Црногорце —
Црногорци њему вјеру дају, итд.

Тако је и по чланку Данило I Петровић Његош од Ј. Пиштељића (Јавор, 1887). По кроници Даниловој, састанак је био „у житници манастирској“. — Још смо пропустили јаче истаћи да и многобројност Црногораца који су дошли на скупштину, одговара саопштењима извора, бар једном од њих. Кроника Данилова каже: „скуписмо се неколико главара“; песма, видели смо, уопште и неодређено зна да су се „Црногорци“ скупили; али се у Историји Црне Горе коју је владика Петар I за собом оставио (Грлица, 1835), изрично каже како владика Данило „заповеди да се учини свеопште собрание црногорско.“

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

који су од ње потпуно одвојени и независни. Какве везе има са истрагом она појава, на пример, кад Драшко прича о млетачким позориштима и циркусима, и кад други за њим у истом духу продужују? Какве везе, даље, има са њом појава пијаних сватова који пролазе цетињским пољем и певају, или појава уплаканих покајница које туже и наричу, кад ни у једној ни у другој, речи нема о истрази? Какве везе с њом, опет, има појава бабе, у којој се тако подробно прича о вештицама и животу њихову? И тако даље. Ни једна од тих појава не слика истрагу. Ни једна од радња које се у њима износе, неће истерати потурице из земље. И тако није само са појавама него и са епизодима. На скупштини о госпођину дне на пример, у место да радња око истраге тече непрекидно како је почела, одједанпут се радња прекида и у појаву се уноси један излишан епизод: Мартиновићи долазе и причају шта им се десило уз пут. Таквих излишних епизода има пуно: шта ће, н. пр., она препирка између Рогана и Скендер-аге о кокотима, шта она гатања у плећа, шта снови главара? итд. Све то нема никакве везе са истрагом; све је то непотребно, излишно, уметнуто на штету главне радње. Ти епизоди као и оне појаве могу се слободно избацити а да се у садржини пева ништа не позна, да се не оштети сликање предмета, да се не отежа разумевање фабуле. Г. Решетар је, у својој расправи, назначио многа места која би се, на тај начин, могла истргнути: све до четвртога кола до доласка игуманова, на пример; и још налази да је при томе гледао кроз прсте Његошу: иначе, каже, да хоћемо пречишћање до краја извести, нестало би више од половине пева. И он онда сасвим умесно закључује да истрага потурица и није предмет Вијенца и да Његош није ни хтео њу да представља нарочито. Његош је, каже Г. Решетар, хтео само да наслика Црногорце уопште, живот њихов и обичаје, осећања и мишљења овога јуначнога на-

рода а не што друго; хтео да представи народ а не догађај. Он је намеравао да прикаже Црногорца у свима приликама живота: у сватовима и на погребу, на путу и на дому, у миру и рату. У рату нарочито. Јер каква би иначе била слика Црногораца кад они не би били и у рату представљени? Јуначки народ не слика се у миру, Црногорци не без боја с Турцима. И само зато, каже Г. Решетар, Његош је узео да наслика и такав један бој, само за то узео догађај Бадњега Вечера. Све што је у Вијенцу представља разне слике из живота црногорског; треба дати и једну слику рата: нек се дакле две три појаве и за ту слику употребе. Његош, речју, није узео догађај Бадњега Вечера као предмет, него као ослонац, као подлогу, потку на којој има да наниже низ дивних слика, као оквир тим сликама. Самим именом пева Његош бистро казује да је то хтео а не што друго: он није назвао спев Истрагом потурица него Горским Вијенцом, т. ј. венцем горскога цвећа, низом слика из живота. Он чак, наставља Г. Решетар, није ни морао узети ни догађај Бадњега Вечера, ни уопште из Данилова времена, него ма који и ма из које епохе историске. Што је тај узео, то је, каже, зато да прослави Петровиће, своју династију (догађај је тај, то сви знамо, најславније дело Данилово а Данило је први владалац од династије Петровића), или зато што спеву са таким предметом највише доликује да буде посвећен ослободиоцу Србије (мисли на посвету Вијенца „праху оца Србије“, праху Карађорђеву). Тако треба, закључује Г. Решетар, сматра улогу истраге у Вијенцу. И онда наравно, додаје он прелазећи с овог питања на питање о композицији, ако ми хоћемо да судимо о таленту Његошеву у састављању овога пева, морамо јасно уочити намеру Његошеву и према њој се при суђењу управљати. Не смемо му замерати што нема јединства које смо очекивали, не смемо тражити композиције по тобожњем главном предмету. Кад предмета

нема, нема ни јединства његова, ни композиције према њему удешене. Композиције има у нечем другом а то је у хармонији слика. И одиста Г. Решетар гледа композицију у груписању слика, и диви јој се, и позива и нас да то исто учинимо. Ми треба да се одиста дивимо Његошу, завршива он, како је могао онолико разноликих слика онако вешто саставити у једну онако дивну целину, и насликати Црногорце тако верно и тако потпуно како нико, али нико, ни пре ни после њега, ни у нашој ни у туђој књижевности, није насликао; шта кажем: није насликао? није ни помислио насликати.

Тако Г. Решетар. А. Г. Решетар је ово питање први и једини уочио и опширно га претресао¹. После њега нико није сматрао за потребно да његовој аргументацији што дода или одузме. Његово мишљење је дакле мишљење данашње критике.

Међутим, не верујемо много томе мишљењу и не поводимо се сувише за ауторитетима. Г. Решетар је изврстан филолог, али можда не такав литерарни критичар. Он је одличан кад коментарише поједине стихове, али не кад тумачи спев у целини. Он се много више бавио разјашњавањем тежих места из Вијенца него студијом целокупне поезије Његошеве, и

¹ Од осталих критичара који су студовали Његоша, ни један није ово учинио: ни Вуловић који је студије почео, ни Лавров којег је Вијенац некако само с националне стране интересовао, ни Г. Цар који се уопште од Вуловићеве расправе није далеко мицао. Само је још стари Францески (Подунавка, 1847, бр. 26-28) ово питање додирнуо и његово би мишљење било врло карактеристично да он случајно не пада у противуречности које то мишљење скоро сасвим потиру. Он н. пр. на једном месту изрично каже да „јединство није ни најмање покварено, не само у делу него ни у месту, ни у времену“ и по томе би изгледало да је одлучно противан оном мишљењу које данас заступа Г. Решетар, што би било врло важно и интересантно, али одмах додаје за гатања главара, причања снова и Драшков извештај о Млецима, да су то „одступења и умети који ни чему не служе а задржавају дело“, и тиме побија скоро сву важност оној својој јединој карактеристичној реченици.

можда га је проучавање детаља омело да позна главне идеје песникове. А после, ма колико мишљење Г. Решетара изгледало згодно и примљиво, ипак има нечега што му се противи, нечега што је уз такво мишљење тешко објаснити. Како је то, на пример, Његош могао онако смањити важност догађају Бадњега Вечера како то Г. Решетар допушта, кад му је у ствари, ми то знамо, велику важност придавао? Јер, ми смо видели, Његош је у том догађају гледао зору ослобођења целог српског народа. Како је, даље, могао у оном истом спеву који је радио по начину усвојеном за обраду великих догађаја (синтеза народних песама и др., што смо раније рекли), пренебрегнути тај исти догађај ради којег је баш и изабрао тај начин? Кад му тај догађај није био главно, што га је назвао (ми ћемо сад, као год и Г. Решетар, да се позивамо на насловни лист) „историческим собитејем“ кад му је пуно других прикладнијих имена стојало на расположењу? Или да оставимо поднаслов па да се на сам наслов позовемо, зар нам није Г. Решетар сам на једном месту¹ рекао да се Његошев спев у почетку није звао Горским Вијенцем него Извијање искре, Извискра, Извита искра, и сам протумачио да су то имена указивала на истрагу потурица која је у спеву насликана? Па да се и данашњега наслова држимо, ми не морамо дати за право Г. Решетару кад га онако тумачи; ми смо га раније друкчије протумачили (венац црногорских песама и др.) и сад ко има право? Али да оставимо те неодређене и несигурне сумње против Г. Решетарова мишљења, има у његову мишљењу и позитивно нетачних појединости. Г. Решетар очевидно претерује. Он н. пр., каже да је Његош сликао истрагу да би прославио династију или да би спев лепо саобразио посвети. То су претераности које саме собом падају. Његош се јамачно није руководио династичким обзи-

¹ Његов кратки предговор (стр. IX) последњем издању Горског Вијенца (Београд, 1892.)

рима кад је имао да ствара поезију, а после, нека се чак и руководио кадгод, није то чинио у овој прилици. Јер, ако сте пажљиво читали Вијенац, видели сте, а видећемо и заједно доцније, да Његош у њему, поред све згодне прилике за то, није ове обзире у пуној мери задовољио, него је, напротив, ударио славити Мартиновиће на штету Петровића и скоро више од ових. А што се, даље, тиче онога тумачења о посвети, Његош јамачно није писао Вијенац ради посвете него пре посвету ради Вијенца. Најпосле, не сме се ни уопште тумачити Његошев избор историског догађаја онако као то Г. Решетар допушта (ако сам га т. ј. добро разумио) јер се у принципу не сме претпоставити да је Његош могао сасвим произвољно бирати предмет међу догађајима у црногорској историји а да са избором другог предмета не измени из основа и цео спев. Мени, на пример, изгледа да Г. Решетар сматра чак то да би се, како истрага мало појава обухвата у Вијенцу, могао у тим појавама оцртати други који догађај а да оне остале, услед тога никакве стварне измене не затрабају, и онда, наравно, држим да такво схватање није допуштено. Цео спев је везан за Данилово доба, управо за почетак његове владе; сва су лица, а не само владика и још један двојица, за то време везана; и онда су све појаве и све епизоде потпуно нераздвојне од њега, све, и оне, дакле, које Г. Решетар сматра да су одвојене од истраге потурица. Ми смо то раније видели, кад смо грађу Вијенца испитивали а Г. Решетар који тај моменат у спеву није имао прилике да узме у рачун, могао је зато лако застранити у свом тумачењу. Али да оставимо и те појединости, с којима смо ево већ почели чинити неправду Г. Решетару, и да отвореније приступимо критици његова мишљења, Г. Решетар је уопште рђаво поставио питање. Он је ствар схватио једнострано. Он зна како је по историји извршен устанак и помислио је, врло тачно у осталом, да га је

и Његош имао тако извести. По историји,¹ устанак је готов чим Мартиновићи пристану на извршење његово, чим т. ј. владика нађе поуздане извршиоце међу главарима, а мука је била само док се владика погађао с људима и док су га ови варали. Али по Вијенцу, владика сврши погодбу с главарима (и Мартиновићи су ту), и они су готови да му учине по вољи, неће дакле да га изневере, и чак га претечу вољом и одлуком; уопште, све је спремно за напад на Турке, и нема никаква разлога да се ствар даље одуговлачи, па ипак се напад одлаже, и ипак сви главари, и Мартиновићи, и многобројни други Црногорци мирно и безбрижно седе на цетињском пољу, врте пецива, пуше и гледају тако да прође која свадба. По историји дакле, ствар брзо тече, и бој почиње чим се јаве извршиоци; по Вијенцу, има извршилаца сијасет, и владика их може на сваки прст избројати колико хоћете, и све бољег од бољега, али кад ствар треба да се приведе крају, настаје у радњи Вијенца један застој, прекид један, неоправдано неко развлачење, некакво неочекивано сретане с почетка пута, и то почевши баш оданде кад долази Драшко па док не дође игуман, у оним појавама дакле, које је Г. Решетар нарочито означио као непотребне. Г. Решетара је то, наравно зачудило, он то није могао себи да објасни и онда закључио да у тим појавама радње и нема; после, узео трагати за том идејом и даље, налазио јој потврде и по другим местима спева, генералисао нађени закључак и; напоследку, извео да Његош није ни хтео да слика истрагу него нешто друго; после је већ прешао на питање о композицији. И то цело резонување је тачно, али приметите да је Г. Решетар поредио радњу Вијенца само са радњом у историји,

¹ В. расправу Г. Решетара у издању Горског Вијенца од 1890, стр. 30-32, или Гласник друштва Српске словесности, 1863 књ. XVII, стр. 316. На оба ова места је публикован запис владике Данила о самом догађају.

узео, дакле, само један моменат у рачун и према њему се управљао; имао само једно гледиште и гледао да ли Вијенац одговара овом; имао само једну идеју о томе како песник треба да слика догађај и захтевао да Његош по њој поступи. Приметите да је само по тој идеји оцењивао цео спев, само по њој гледао смисао појединих појава и епизода. Он је резоновао тачно кад је једанпут поставио питање, али није питање поставио добро. Он га је поставио гледајући на ствар уско и једнострано. А можда је требало ставити се на шире гледиште, узети у рачун више момената, допустити песнику да слика догађај на више начина. Можда је Његош имао нарочиту концепцију догађаја и нарочити начин да представља ствари, и можда ћемо ми, ако то двоје познамо, друкчије схватити појаве, у којима је Г. Решетар видео застој радње, наћи њихов скривенији а дубљи смисао, и уопште боље разумети питање.

А Његош је одиста имао нарочиту концепцију и начин, и ми ћемо одиста боље разумети питање ако их познамо. Треба нам дакле узети у рачун и оцену још неколике моменте ако хоћемо да нам рачун буде тачан и оцена правилна. Уочимо их тога ради, и ствар ће нам се онда представити друкчије него Г. Решетару.

Најпре нам треба уочити важност коју је Његош давао истрази потурица као историском догађају. Њу можемо познати по једном месту у самом Вијенцу. То је оно место кад владика Данило, на скупштини о госпођину дне, одговарајући на питања главара што оклева и чега се бојите не почиње устанак, каже: Слушај, Вуче и остала браћо, итд.¹ Ту он даје оно тачно објашњење које није само његово него и Његошево. Прочитајте то место, проширите мисао и допуните је логично, па ћете разумети пуну концепцију Његошеву, овакву од прилике. Кад се узме у поређење Црна Гора пре 1702 и

Црна Гора после ове године, види се да је догађај Бадњега Вечера учинио у њој један огроман прелом. Пре тога догађаја, Црна Гора не представља један народ него једну гомилу племена, гомилу братстава, без везе међусобне, без идеје заједничке. Свако братство живи готово као засебна јединица и претпоставља своје посебне интересе интересима општим. У случају каквог метежа, свако братство брани своје братственике. Ако ко погине, цело га братство свети: ваљао он, не ваљао; био крив, не био. Па да је и потурчењак, братство ће га ипак светити: јача је братствена веза од верске, јача лична од државне. Речју, пре 1702, Црна Гора не представља државу, Црногорци не представљају народ. Долази сад сам догађај, и шта бива? Бива оно што је, један два века пре тога, било немогућно: братства којима су поклани потурчењаци, не бране своје потурчењаке него, напротив, одобравају покољ њихов, зато што је учињен у име вере и државе (то је двоје онда заједно ишло). Ту је први пут државна идеја надјачала осветољубивост братстава. Ту први пут сепаратизам пропада а народна мисао се помаља као идеја вођиља. Ту се први пут Црногорци сједињују у један народ и Црна Гора у једну државну целину. Истрага потурица је, дакле, врло важан догађај. Она је важнија од битке на Цареву Лазу, важнија од битка на Чеву и Црмници под Шћепаном Малим, важнија од победа над Бушатлијом, јер је важнија од сваке победе. Победа, ма како била сјајна и потпуна, не учини у народу онако дубоке промене као оваква унутрашња револуција: победа очува или увећа земљиште, али је револуција Бадњега Вечера препородила и ујединила народ. Истрага је, дакле, јединствен догађај у црногорској историји. Како још она представља и прво ослобођење Срба од Турака, век раније од онога у Србији, то је она јединствен догађај и у историји целог српског народа. И Његош је то лепо разумео. У оном незна-

¹ ст. 520 и даље.

тном месном боју који је црногорска историја једва забележила, он је видео један од најкрупнијих догађаја наше народне историје. У ослобођењу оног маленог краја црногорског који се око Ловћена скупио као оно неколико села око Авале, он је видео ослобођење целог Српства¹. Такву је важност Његош давао истрази потурица. То је његова политичка концепција догађаја.

Затим нам ваља уочити како је Његош замишљао извршење догађаја. Извршење је, по њему, одговарало важности. Политичка концепција изазвала је код Његоша поетску концепцију догађаја. Кад је Његош овај незнатни бој замислио као велики историски догађај, он је и све оно што се на бој односило, замислио у размерама ширим но што их је овај у ствари имао. Он је од њега начинио један рат, један свети и неизбежни рат, који цела земља тражи, за којим цео народ вапије. Он је једну личну идеју владике Данила претворио у општу тежњу целог црногорског народа. Он је ону смелу операцију онаквог увиђавног политичара као што је био Данило, увећао у једнодушну националну манифестацију целе Црне Горе. Он је представио моменат истраге као моменат кад сви Срби осећају да им треба коначно поделити Косово с Турцима, кад

¹ Г. И. Руварац, пишући своја *Montenegrina*, навео је ове две и још неке од идућих реченица у том свом спису, и позивао се на њих при доказивању своје познате тезе, наиме, негирања истраге потурица као историског догађаја у времену Данилову. Поводом тога, сматрам за потребно изјавити да се, на тим местима као и у целој овој расправи, мене ни најмање не тиче права историска истина о догађајима. Могу сви догађаји о којима је у овој расправи реч, бити потпуно измишљени, моје расправљање неће тиме ништа изгубити. Ја пратим овде само Његошево схватање и познавање историје а не испитујем саму историју. Што се пак онога тиче што је Г. Руварац, у тону који он себи без устручавања допушта, претпоставио, и ако с резервом, да ја нисам знао за запис владике Данила који је Г. Решетар у свом уводу навео, мени је чудно како он није могао по целој мојој расправи познати да сам ја за тај запис несумњиво морао знати, и ако нисам сматрао за преко потребно цитирати га.

је крвца проврела из земље и кад је, ако је икад, дошао земан да се војује. Њему је изгледало да ће смањити важност догађају ако га остави само у владичиним рукама као што је то историја учинила. И зато је, најпре, изменио улогу владике Данила у догађају. По историји, владика је одлучан, енергичан, прегалац; Његош га је учинио нерешљивим, сањалом, човеком без иницијативе. По историји, владика гони главаре на бој; Његош је представио да главари гоне владику. Он је главарима уступио улогу коју је историја Данилу дала, и показао да они чекају само на један миг Данилов па да запале устанак који толико желе. Он је и њима дао да разумеју потребу устанка и тиме представио потребу јачом и устанак већим. Најзад се Његош није ни само на том зауставио: ни главари нису све и сва, има маса народа сем њих, и та маса представља Црну Гору. И Његош је хтео да представи како и тај народ уделује, како и он жељно прихвата устанак и лепо разуме потребу његову; хтео да изведе како је устанак одиста оно што цела земља тражи. Таква је у Његоша поетска концепција догађаја, и ми ћемо ускоро имати прилике да је и примерима потврдимо.

Даље нам треба уочити и један манир Његошеве поетике, једно средство којим се он чешће служио у својим делима. Он, наиме, воли алегорију, символ, чак алузију. Он често пута воли да фигуративно представи догађај о којем прича, да га у слици износи, да ма каквим епизодијем на њега укаже. И он ће често пута и причање прекинути само да би то или што слично томе могао учинити.

Најпосле што нам треба уочити, то је једна особина Његошева писања. Његош често пута неће изрично да каже него нама остави да погађамо. Он, на пример, метне на листу лица сестру Батрићеву: ко је сад тај Батрић? Има свега један, и тај стоји поред ње у тренутку кад она оплакује свога брата; и сад, ко није читао народну песму о убиству Батрића Пе-

ровића, тај се не може обавестити о правом лицу. Или метне да се појава дешава у „глухо доба ноћи“ а изведе Драшка да нишани на кукавице, да „мјери цепендром“ како он то каже. Не каже, међутим, нигде да се декор променио. Он, дакле, неће изрично да каже; довољно је што уопште на неки начин покаже. Такав је Његош. Да ли пак у томе треба гледати његову личну небрежљивост или неку нарочиту хотимичну процедуру какву видимо да данас с неком поноситошћу усвајају најмодернији песници, то је друга ствар; за нас је доста да ту особину код Његоша просто констатујемо.¹

То су та четири момента која нам треба уочити ако хоћемо да лепо решимо питање. Са познавањем оваквих концепција Његошевих и таквих особина његове поезије и писања, ми можемо боље разумети ствар. Узмимо сад Вијенац у руке, сад кад смо обавештени о потребном, и пратимо Његоша при његову излагању. Сад ћемо јасније увидети смисао појава и епизода које смо били готови да осудимо. Његошево излагање истраге није просто. Многа места за која смо сматрали да су одвојена од главног предмета, можда имају дубљи смисао: сликају народ, на пример, представљају важност догађаја, истичу

¹ За разумевање ове особине Његошеве, потребно би било узети у обзир и она недовршена места у Вијенцу. Има један стих недовршен: „а од тога...“ (кнез Јанко, са игуманом, ст. 2235). Има говора у прози: „не умијем, војвода, па је љепше оставити“ (Вук Љешевоступац, иза ст. 1754); „издати се нећемо, ама треба“, итд. и „куни сердаре Вукота“, итд. (Сердар Јанко и Вук Мићуновић, пред заклетву, иза ст. 2406). Има недовршених појава: после нарицања сестре Батрићеве, н. пр. недостаје читав разговор између главара и покајница, назначен међутим: „како се састаше с њима, знадоше што је“ (проза иза ст. 1963); или после онога кад војвода Батрић прича свој сан (ст. 2380-2386), недостаје причање осталих главара, такође назначено („послије тридест четрдест других причај своје снове“); или, најзад, пред долазак попа Мића, недостаје разговор између главара наговештен овако: „главари сједе око вељег гувна и разговарају се (проза иза ст. 2044). И није Његош само у Вијенцу остављао појаве недовршене: Шћепан Мали је пун тога.

околности под којима се догађај извршио, фигуративно указују на величину његову, итд. Тај смисао можда је доста скривен, несхватљив на први поглед, неказан али ипак показан. И то ко зна како неприметно показан! Али нама ће, при овом испитивању, бити довољан један миг Његошев, најскривенији податак по којем се смисао може извести, најмања речница једна, једно „и“ ако хоћете. Кивије је по једној кости могао да реконституише целу животињу, моћићемо ваљда и ми по једној речници реконституисати само смисао једне несхваћене појаве. И надамо се да нам се, при томе, неће десити оно што се десило Виктору Кузену, који је у Паскалу проналазио необичне лепоте и у ономе што се доцније показало као погрешка преписивача.

Питање је наше, као што се види, сложено и обухвата многа друга. Улазећи у једно, ми смо били принуђени да додирнемо и друга која су с њим у вези. Тако ботаничар који прелази пољем купећи биљке, често пута опази најпре само један струк какве ретке биљке, али, одмах затим наилази на читаве бокоре истога цвећа које на заједничком земљишту расту. Ми ћемо за сада оставити сва друга и ограничити се само на анализу појава и епизода у Вијенцу.

Биоград.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Каквом мјером?

— козерија —

— Светислав Стефановић —

Не убиједи — него пробуди!

Шта и колико ми од наших пјесника тражимо, то и толико нам они и пружају или, боље рећи, ми прихватимо од онога што нам они пружају онолико, колико тражимо. А јасно мора бити сваком да пјесници нијесу за то ту, да задовољавају наше тражбине и потребе, него своје и да тако и нас науче познати више,

идеалније потребе. Књиге и збирке пјесама и приповиједака, поезије и друге умјетности, нијесу роба за продају онима који је као и други еспап купују, или као слаткиш узимају, не да се нахране, да их сваре и од њих створе сокове за живот свој, него их сисају, да проголицају у најљепшем и најбољем случају, сузне жлијезде, а обично да зауставе зијевање — да се и не спуштамо у ниже категорије нашег укуса. Никад и нико не рече у нас да се књига пјесама чита за то да човјека узвиси, очисти од свакидашњег кала, да га узнесе у регијоне свјежа, ведрa, незамућена посматрања живота свог, својих ближњих, човјека природе. Карактеристично је за ово мишљење др. Недића о Војислављевој поезији. Војислав је по критичару новије наше лирике отмјен пјесник, који никад не ће продријети у масу, него ће остати да уживају у њему виши, салонски кругови. То ће рећи: Војислав не узвисује на висину своје прекаљене пјесничке мисли оне, који су нижи од њега; он ће да забавља само себи равне, јер не знамо по каквом то естетичком правилу један пјесник бива салонским. Гете је јачачно већи пјесник од Војислава, дубљи и неразумљивији, па ипак не само да није салонски, него је постао заједничко добро свију и свакога. Не би имало смисла мислити да Недић у неотмјену масу, несалонски свијет, рачуна аналфабете, јер неписмене нико и не узима као мјерило пјесничкој вриједности којег било пјесника. А да неотмјена маса, несалонски свијет, просте раднице могу с разумијевањем и Хамлета да читају, показало се у Русији. И да Војислав није само отмјен пјесник, показало се у нас, јер га већ и трговачки помоћници имитују, хотећи, дабогме, бити „отмјени“. Ако га маса ипак никад не ушчита, није крива његова отмјеност, него то што ће се Војислав давно и давно заборавити, а ми још не ћемо масу научити ни читати — хвала не мала буди и његовој апатичној поезији.

Отмјености има двојаке. Једна каже прос-

таку, сурову, неотмјену раднику: Видиш како сам ја лијепa, што и ти не будеш оваки? И она ради свим средствима да га очисти од суровости, глупости, просташтва — Ибзен, Толстој; и жали ако га не може да извуче из прашине и прљавштине његове — Надсон. Друга је отмјеност, што презире сваког испод себе, што плује на сиротињу, што с уздигнутим носом шета по тротоарима и пуни балове и циркусе; вјера јој је „крст од три прста“; народ девета брига или звучна фраза, ако не глупа маса, која је добра док ћути и плаћа мирно све порезе и прирезе, а чим хоће да проговори, ваља јој запушити уста. Аристократе из сељачких ћуркова, *parvenu* у опанцима, престављају у нас ову другу отмјеност, отимају Војислава себи; а ко преставља прву отмјеност? Има и таквих и биће их из дана у дан више и више.

Како се дошло дотле, да се по некој умишљеној отмјености мјери вриједност пјесникова? Питање је озбиљније и теже него што се чини на први поглед, јер јачачно није ћеф критичарев створио онај суд. Разгледајмо ствар с ове стране! Да је критичар тражио у поезији душу пјесникову, да је одредио вриједност раду његову по мјери оних мисли, идеја, осјећаја значајних за наше тадашње прилике и за разумијевање њихово и за разумијевање природе човјечје — он не би истицао отмјеност пјесникову. А за то управо, и само за то, што се у нас, као нигде иначе, садржина, унутрашња вриједност дјела мјери са свим узгред, као нешто безначајно, тек да допуни друге вриједности — за то и јесте и остаје критика наша без икаква значаја за књижевност. Ни један пјесник, ни приповједач наш није научио нешто из толиких критика, којима се обично поздравља у нас све што се истакне више других. Књижевници су наши пасторчад, остављени сами себи. Ако је који срећан да се сам сачува од шаблонскога писања мора му се троструко у заслугу уписати. Без путовање могу да су и страни књижевници, али без посто-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јана темеља, без раскрчене чистине, на којој ваља зидати, јесу само наши. Код нас се само „сиједа прошлост с бујном младошћу средом“, најзастарјелији погледи помијешали се с новим, лијепим, свјежим.

Најбоља књижевна студија у нас јесте Св. Вуловића о Бранку Радичевићу, као што су и све друге критике и студије његове у опште боље, с више духовитих и значајних тачака које побуђују на размишљање, него све потоње збирке есеја критичких и естетичких. Па и он се држи свугдје и свагдје признате и јавним мишљењем утврђене вриједности у оцјени сваког pjesника, не износи никакву дубљу, обимнију основицу критицизму свом, него се задовољава да све лијепо каже, да допуни, испуни празнине и несклапине, а јаз онај, који у нас још једнако раставља pjesника од човјека, он није ни мислио затрпати. Сам начин његова писања — биографија, на коју се онда наставља као нека врста коментара, пријеглед рада води оном опште признатом у нас мишљењу да су pjesници наши неки индивидуалитети, да је све што су написали вриједно тумача и приближешке, а не да се из њихових дјела издвоји оно језгро, што се према даном критерију — а критерија нема безброј као pjesама! — мора издвојити. Критичар нам на широко и на дугачко распреда о језику Бранкову, броји по реду колико је именица и замјеница и т. д. у његовим pjesмама, а о раду Бранкову и о вриједности његовој ми знамо колико нам је сам Бранко казао. Поред свих узгредних духовитих мисли, појединачких расвјетљаја неких ствари ми на крају крајева не знамо је ли Ђуру и Змаја нешто друго везивало за Бранка или само језик и то што су они по времену млађи од Бранка. Може бити да Ђуру без Бранка не можемо замислити, али зар можемо замислити Бранка без онога врења у књижевности нашој прије њега и око њега? За што Сарајлија, за што мислилачки геније Његошев није повео књижевност новим путањама? Што је оно специјално

Бранково, што је објавило нов перијод pjesништву нашем?

Да на ово питање одговоримо, ваља прије свега знати око чега се борба водила. Обично се читав пријелом у књижевности нашој од Вукове појаве замишља као рат за српски језик и правопис против оног вјештачки створеног богаља славјаносербске надрикрњижевности. Узгред се у двије три ријечи, или двије три реченице спомене и побједа народнога духа, правца народне поезије над неприродном, стихотворничком, „одацијском“ смјесом поезије и калупа за прављење стихова. То су врло растегљиве преставе. Ми не знамо колико је дух народни однио побједу Гетовом појавом, знамо да се „Вук њемачке литературе“ јавља послје перијода великих класика. Како да се сложе и под један литерарни закон подведу те двије супротности? Даље, ми знамо с колико се полета у мађарској књижевности радило на обнови и проширењу језика. Хтјело се нешто да каже, за што дотада није било израза. Људе је нешто гонило, мисли се ројиле у глави али без облика, без одређене боје. Није ли можда и код нас хтјело нешто да каже, није ли било узаврелих мисли, које су хтјеле израза? И зар је пријелому почетак баш у Вуку? Зар је побједу однио баш Бранко? Морало је бити нечега иза маске те, иза кулиса, иза та два имена. Доситеј већ јасно види и зна шта хоће. Стефан Стефановић пише драму из српске историјске прошлости; имамо Мушицкога, Сарајлију, Његоша прије Бранка. Ту се нешто кува и ври. Како смо политички и економски стајали у то вријеме, не знамо, па није ласно ни одредити прави повод врењу том. Фразе као француска револуција, нацијонална мисао и укус њен у почетку овог вијека много не казују али тек воде на прави пут. И кад данас говоримо о новој епоси наше књижевности, коју зачињу Вук и Бранко, озбиљна критика, а нијесмо без ње, види у њима санкцију нечега спремног и створеног прије њих, санкцију заистинских

одношаја сила — по познатој ријечи Ласаловој. Питање је само да ли критика губи нешто из вида признајући санкцију ту у свој опширности, жаром борбе на трпаној и увеличаној обилности њеној!

Ми не ћемо да осуђујемо прошлост, ми хоћемо да је разумијемо, да је познамо онакву, каква је била, па да се из ње научимо нечему за „будућа покољења.“ И ту и тако, с том сврхом пред очима, можемо констатовати, да оно вреће духова, оно избијање новог на свакој страни нашега живота, ако није, а то је света истина, уродило обећаним плодом, није за то, што је скретањем у једнострану борбу за језик и правопис, сконцентрисањем на ту једну тачку истрошило сву интензивност своју.¹ У борби за правопис оставило се све друго на милост и немилост вјетру, заборавила се вриједност народне пјесме, њен велики морални значај, философски Његош потиснуо се у страну да направи мјеста *Ђачколи растанку* и *Путу*.

Неправедно би било видјети у цијелом Бранку само рат за Вуков правопис! То је чак и бесмислица, која се ипак несвјесно често брани и доказује у нас. Приличније је видјети у Бранку извојевање права слободном осјећању, слободном казивању својих мисли, жеља и осјећаја, нити је његова млада крв могла све и сва рећи у *Путу* и укалупити се у оквире конвенционалног морала нашег у то доба — зна се како је пожунска омладина дочекала његове пјесме! — него је хтјела да опјева страсти, борбе и наде, своје радости и јаде. Бранко је кроз и кроз субјективан, ма да већином говори у трећем лицу, али његова субјективност јесте субјективност дјетета, да се тако изразим, типска, поникла из оног неутегнутог ђач-

¹ У новије вријеме зна се да је и њ (дебело јер) имало политичког (а не само правописног) значаја те ће доћи вријеме кад ће се видјети да је Бранко у *Путу* „онај змај, који тамани врапчиће, а аждају и не види“, да се послужим мишљу Лазе Костића у сличној прилици! У борби против јаловости лако се изјалови — нарочито ако се нагиње том!

ког живота, гдје се личност не осјећа окована, везана, него се може сва да покаже, да се рашири, али и да не искочи из оквира, да се не уздигне над другима. Он са друговима једнако осјећа, једнако мисли, једно исто жели, једно исто воли и само умије да искаже то што осјећа, мисли, жели и воли за њих све, у име свију њих. Није случај што су први гласници и апостоли индивидуализма, субјективизма прихватили позив свој у младим годинама, а не у зромом добу разума, али и филистарства — и Бајрон и Гете и Шилер. Бајрон, како каже Хетнер, стоји на плећима Бернеовим, пјесника болећива срца као наш Ђура; а Гете и Шилер и сами преживљују ту фазу незадовољних осјећаја. Али се на сву ту субјективност осјећаја срца слаже и диже субјективност мисли, мозга.

И ја мислим, да је наша народна поезија дубока као море, узвишена етичком збиљом као Гетеова Ифигенија; и ја мислим да је Његош достојан философ и: да је Бранко у младићској несташности заносећи се винцем и секама истина ослободио поезију од утегнутости, али је уједно снажно врело народнога пјесништва пустио на пјесковиту ледину. Народна поезија престала је задахњивати пјеснике наше; субјективност срца, осјећаје, често инстинкта не одвећ људског и човјечанског преузела је владу. Садржина се покорила форми. Узаман критика наша види да се на народној пјесми ни један више пјесник наш не задржава, кад не разумије, да се у оном *правцу ослобођена индивидуалност*, како је Бранко инаугурише, мора расплинути, јер санкционише плиткоћу, дјетињаштво. Нека је поезија Бранкова сва из срца, кад је то срце мало, без дубине, тијесно! За кога Бранко познаје душу народну, тај не може разумјети Његоша, ни генијалне огледе Лазе Костића да драматиче неке *специфичне српске* нар. пјесме! То не треба ни доказивати, и не вриједи доказивати онима који и у *Врагомијала*, *Срећном пастиру* и т. д. виде

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дух нар. поезије!¹ А више је него очевидно да Бранкова поезија не продире дубље од осјећаја типског ђакеле, да она и најузвишеније идеје сужава према тјесноћи срца из кога потиче, да она све свлачи у сферу своје кратковидости — то није њена махна, то је карактеристична црта жутокљунства! Ја не знам гимназијалца који није пјевао у духу *Путника на уранку* и т. д. и колико знам тај дух је и отворио „врата нашега Парнаса“ већини наших „поета“, по оном правилу да ко нема духа том је све дух, што је налик на пару, маглу! Ја не узимам у обзир историјску улогу Бранкову, јер мислим да и он и они с којима и против којих се он борио нијесу достојни да праве историју, те јој не могу ни своје име дати, него историја њих прави да преко њих пријеђе свом вишем смјеру. Није он врхунац, него један приземни ступањ љествица наше књижевности, којима на врху стоји Његош, Лаза Костић и читаво коло ових истрајних проповједника у нас, који роне у душу народну! Док у Мађара Петефи и Арањ толико проничу у душу народа свог да му створе поезију које није имао, ми суштину национализма нашег сабисмо у Бранково *Коло*.

Не осуђујемо прошлост, ми хоћемо да је разумијемо, познамо. Ми се не можемо задовољити критичаревим мјерилом, по којем је у Бранку све друго вриједно дивљења, само не оно наслањање његово у доцнијим годинама на Бајрона. Можда је баш то наслањање карактеристично, можда нам та сјенка више расвјетљава него оно што мислимо да је свјетлост. Није ли то оно тражење у унутрашњости својој, у дубини човјечје душе своје чврсте подлоге за непоуздане фантазмагорије? Јер на крају крајева оно само има вриједности за људе, што је потекло из пуног срца, честите људске душе.² Све што је једно-

страно, па нека се и пола вијека одржи у животу, ефемерног је значаја. Можда је тешко признати једностраност оном правцу, који је, чини се, толиког успјеха имао у нашој литератури. Рецимо: тако је морало бити, крива је наша једностраност и јамачно би куд и камо боље било да се врењу оном створило обилнијег простора. Али раскинемо једанпут с тим недостојним позивањем на успјех. Управо је смијешно то вјечито цитирање... е, па догле, а куда ћеш више?! Према успјеху ми смо као пред судом историје.

Ја знам да се на све то може одговорити: Да није било Бранка не би било ни Лазаревића, ни Сремца, ни Матавуља! Али таком се аргументацијом може све доказати, све направити оним што је ком управо воља. Да није Војислав шетао на Олимп, не би Митровић бјегао у Шпанију! И тако даље. Али у мјесто такве аргументације, ваља показати сvezу између Бранка, Лазаревића, Сремца; Војислава и Митровића. Биће је свакојако, као што има сvezе између Бернса и Бајрона, *Hans-Sachs-a* и Гета! Али што је Бајрон, Бајрон није заслуга Бернсова; што је Сремац Сремац није заслуга Бранкова и т. д. Има ту других, дубљих разлога друштвених и нарочито субјективних.

Јер на крају крајева умјетност је пролазна; а што је вјечито бар за наше земаљске мозгове, то је човјек са жељама и страстима, мислима и мукама својим од Гета, па на ниже до људождерских издака — та љествица је вјечита, јер се по њој пење живот свакога од нас више или ниже! Потенцирајте љубав, најдубље људско осјећање, до највишег ступња: — жртвовање себе за љубљени створ! Потенцирајте вољу, основни тон свега живота, до највишег ступња — Наполеон поко-

кова, из врела из којег и религија извире — то не може бити ни лијепо. То је видио и Шилер (*Briefe über die ästhetische Erziehung* и иначе) а енглески естетик *Matthew Arnold* (*Essays on criticism*) према томе правилу процјењује *Shelfey-a*, *Byron-a*, *Amiel-a*, Толстоја!

¹ Види Свет. Ст. Симић увод и примједбе уз Бранкове пјесме! и т. д.

² Што не носи на себи печат моралне збиље, што не потјече тако рећи из етичкога бића човјека

рава себи силне народе, мисли да његови топови сију по земљи благослов! Таком мјером не измјерите, нити ће ико измјерити наше пјеснике и само у том смислу вриједи она ријеч да какви смо ми Енглези, Руси, Нијемци, Норвежани онаки су нам и Бајрони, Толстоји, Гете и Ибзени. У другој прилици ми се с поносом лупамо у прси и говоримо: Србин је ово! свијесни да у нама има нечега што друге премашује. Није то само фраза и срећа је наша што не мисле сви да смо ми ниски, мали, незнатни да осјећамо као људи, живимо и радимо као људи.

Лако се каже и обрне примјер оних љествица у најплићу бесмислицу. Нијесу нам умјетници добри, а овамо знамо — какви људи онакви нам и умјетници! Да, али какви смо ми и зна ли она маса што кâпâ радећи, да је она нешто друго него маса створена да кâпâ радећи? Колика би вијекова протјецало док би се у души масе те зачала мисао, ослободилачка, мисао да је нешто више од аутомата! Али у непрекидном додиривању и трвењу с околином муња кресне. Човјек се уздигао нада све створове, што је реагирао на сваки надражај. И кад се данас на све стране проповиједа на супрот чисто контемплативном, посматралачком животу, живот борбе, рада и акције¹ — то је за то што се осјећа да се за два вијека интензивног рада више створило него за шеснаест вијекова контемплације, чистог посматрања и хришћанског црквеног учења о одрицању од живота. Умјетнички геније Шекспиров створио је у Хамлету пријелаз једне фазе у другу. Чисто посматрање га не занима, он је етичко биће, друштвена јединка која осјећа потребу рада, али нема воље, ни снаге да савлада препоне.

Ја мислим да је књижевност нашу све до Војислава карактерисао тај чисто по-

сматрачки, тако рећи сиграчки тон. (Карактеристично је на пр. да се у нас слобода воли зарад слободе а не што осјећамо да нам је потребна, да без ње не можемо живјети! То се показало и у пошљедње вријеме, а тако је и с другим лијепим и звучним идејама!) Пјесници се наши одљубили, оцијепили од живота, створили себи засебни свијет, свијет уживања у посматрању лијепих облика, снова у снова, стварању чардакова ни на небу ни на земљи. Ко је иоле познат с психологијом умјетности, пристаће овдје уза ме. Војислав је за мене не отмјен пјесник, колико наш Хамлет, пријелаз из те поезије посматрања у поезију проповиједања, апостолског позива. Тај пријелаз је у животу народа потребан као и у животу појединаца, као што се *Фауст* не може замислити без *Вертера*, тога „грађанског Хамлета“ (*ein bürgerlicher Hamlet*). „И у чему је значај Лазаревића, ако не у том што нам је људе тога пријелазана онако дивно срцтао, да их, тако рећи на умци познамо!“

А у том је језгро развитка наше књижевности: у тој тежњи да се прво позна оно на чему се хоће нешто да зида — народ и његова душа, његов живот!

Да, прије него што се хоће да потенциује, мора се имати нешто, што ће се потенцивати. Потенцовао се у нас патриотизам толико да је прогутао свако друго осјећање¹ и остао ипак неодређена жеља! Нигдје се није оволико патриотисало, као код нас — и тако на празно. Ја не знам за што не бисмо с толико исто заноса потенцирали љубав према народу, с колико смо заноса заљубљивали се у златне куле и градове Велике Србије!

Лакше је фантазирати, него не дати ником да „непонижену нашу сироту“ понижава и баш за то што је лакше, није

¹ Види, да и не спомињем Толстога, John Ruskin, на пр. чланак Јована Скерлића у *Звезди* и помисли на силан покрет међу енглеском, норвешком, белгијском акад. омладином, која мисли о дужности својој према цјелини, друштву!

¹ Љубим те, љубим, душо
Љубим те, рају мој —
Ал осим тебе никог
До само народ свој!
и шта Вуловић види у тим и таким стиховима!

ни вриједно потенцирања. Та лакоћа, то површничко схватање најтежих задаћа приличила је — младом Бранку, можда га је за то доцније занио Бајрон.

Али потражимо ми његов ступањ, потенцију његову, потенцију човјека у њему, етичку садржину његову — видјећемо да је врло ниска. Можда би фатално било да је Бранко ударио печат књижевности нашој, можда је та фаталност расцијепила геније Ђуре Јакшића¹. Свакојако ако књижевност наша напредује и ако је напредовала бива *не за то што јој је Бранко прокрчио нове путање, него за то што и у пркос Бранку иде новим путањима.*

Не осуђујемо прошлост, хоћемо да је разумијемо, да је познамо. Не тражимо Бајроне, Толстоје, Ибзене — тражимо људе који осјећају, мисле и раде као људи, тражимо да имадемо нешто, што се може потенциовати, *што вриједи потенциовати.* Нека је потенција мала — два, три... десет; нека не иде у хиљаде, али нека јој је основ, оно што ће се потенциовати живот, јер само из тога могу и највећи генији стварати потенције неке. Без познања живота, без свога погледа на живот (*Lebensanschauung*) нико није постао прави умјетник. И само оно што неумјетнику открива тајну живота, што му показује значај живота, што помаже да разумијемо живот — јесте права умјетност и у том само лежи историјска велика задаћа њена, да у свакој епоси оном специјалном цртом — да у индивидуалном види типско — пророчки, тако рећи, показује тенденцију свога времена. Том мјером ваља и ми да мјеримо пјеснике наше.

Кад их тако узмјеримо видићемо да је књижевност наша имала већих и узвишенијих тенденција него што их Бранко оличава. Морамо се поклонити и захва-

лити оном раду појединаца, даљини погледа једнога Његоша, силини осјећаја једнога Јакшића, неуморности једнога Змаја — што се књижевност наша није изјаловила, или боље рећи морамо захвалити историји што нам је дала да забиљежимо у политичком и литерарном животу свом неколико свијетлих момената, који су свјетлошћу потамнили жишке и свјећице бранковске поезије. Било је сувише задаћа, сувише рада, па и сувише људи дораслих тому да засучу рукаве, па се није могло ићи и поћи даље путањама Бачког Растанка, Пута, Девојке на студенцу и т. д. И кад се говори о Бранковој школи, онда би ваљало наћи у Бранку тенденцију њену, ваљало би показати свезу између њега и његових, тобож, пошљедника. Ту тенденцију и свезу нико није показао, ње и нема. Тенденције неке има у васколиком кретању и врењу, раду нашега живота; свезе неке има међу духовима, али тенденција и свеза та није проговорила у Бранку. Он је, молим да се то добро уочи, сувише субјективан, његова индивидуалност пак сувише неразвијена, а да је на свој субјективни начин могла обухватити оно што се зове дух времена. Дух времена је тако исто друге стране своје показао у Доситеју, Мушицком, Његошу или Костићу, Јакшићу, Змају, или Милетићу и т. д. У Бранку је можда само једна страна тога духа: *нацијонална мисао у шалајском облику.*

Не знам да у којој литератури осим наше има говора о школи овога или онога песника. Ми имамо Бранкову школу, имамо Војислављеву школу, имамо Лазаревићеву школу. Свугде се иначе под именом „школе“ разумије нека нарочита заједница у тежњама, у смјеровима. Те тежње и смјерове, тенденцију времена, покрет — духови изражују сваки на свој начин. „Романтичка школа“, млада Њемачка данас с Хауптманом, Судерманом и т. д.! Нарочити правац у мишљењу, у погледу на задаћу умјетности карактерише све писце једне школе, али им не брише индивиду-

¹ У Ђуре је јаз између његове божанске тежње ка идеалном, лијепом и његове биједности свога спољног живота, из кога ниче она огорченост, мржња без границе против ситничарства! Као да је тај јаз заклопио морем народне поезије кад није могао јачином своје субјективности — слично Лази Костићу!

алност. Шта више у великим литерату-
рама европским имало би више смисла
говорити о школи овога или онога писца
него код нас, јер ондје доиста има писаца,
који оличавају читаву школу, правац је-
дан. А да ли је у Бранку оличена школа
која се по њему називље, или у Војиславу
његова? Војислав је толико прави пјесник
да га не треба бацати у једну врећу с
Митровићем и т. д. И Бранко је толико
мали да није могао ударити у калуп свој
Змаја, Јакшића, Лазу Костића, нити је
превазишао Његоша, да друге и не спо-
мињем. Нешто им је дабогме свима зајед-
ночко — рецимо полет у јуначку прош-
лост, — али то нити је специјално Бранко-
во, што се на Бранку најпотпуније истиче,
нити она црта, што је специјално његова,
карактерише и друге пјеснике наше.

Хоћемо јасне дефиниције, јер одавно
је већ Паскал рекао да је прва погодба
правилном суђењу јасно, одређено дефи-
нисање. Како можемо конструисати читаве
школе, кад не знамо ни суштину поједи-
них писаца, а камо ли шта их међусобно
спаја, а шта раздваја. Ми не знамо на пр.
шта је индивидуално Бранково, а шта
типско његова времена, него направимо
збрку од тога двога, крстимо је Бранкова
школа и стрпамо у њу све до најновије
школе, коју тако исто направимо према
„отприличном“ мишљењу каквог крити-
чара, којему је за то најјачи разлог, —
е, па дотле, а куда ћеш више?! Кад је уз
Војислава Дучић — шта још више треба,
школа је готова! Школа при свем том
остаје и даље висећи у ваздуху, докле год
се не увиди да без ваздуха, без школе
није ни Бранко, ни Војислав, ни Лазаве-
вић. Шта је хришћанство? Неодређен по-
јам у који улази и католичанство и пра-
вославље и протестанство и безброј раз-
них секата. Свијет и живот не управљају
се, не дотјерују се ни према узвишеним,
тако узвишеним мислима као што су Хри-
стове, него обрћу и окрећу значење науци
његовој према себи. За књижевност нашу
чак би и жалосно било да се све тежње

њене усредсредиле у Бранку, или сад у
Војиславу. Умјетност је наша ишла и иде
правијим путем, него критика наша са сво-
јим дефиницијама.

На завршетку још ово: У нас је оби-
чај бранити себе указујући на лошије,
слабије, незнатније од себе. То смо пре-
нијели и у критику и не чудимо се кад
се Бранко упоређује с Пачићем и т. д.
Мисли се: Величина се нечија мјери пре-
ма величини мањих. Али има још један
начин да се неко измјери: упоређење с
већим, вишим! Ја већма волим овај други
начин.

Беч

Робинзон

— Т. Merzi —

Дошло је вријеме књигама. Улица сва у
Дснијегу, вјетар пјева око куће, а кад дође
вече, ми утонемо у наслоњачу па читамо.
Најљепше је, кад се нађе каква позната
мила па ипак упола заборављена књига
— така, из чијих листова мирише дах
старих дана. Године нам се нанизале —
њихов је број меланхолички озбиљан —
но књига је остала, каква је била. Суви-
ше, она је добила још једну нову драж:
у њој се крије доба младости, оне исте
младости, којој се ономадне чудисмо, куд
нам се наједном и неосјетно утаја. Књиге
имају свој датум, као и мјеста, као и људи,
које смо кадгод упознали. Јер нам у сје-
ћању остану онако, како смо их тада и
само тада могли у себе примити. И кад
поново изађу пред нас, посматрамо их,
истина, нашим данашњим, али у исти мах
и негдашњим очима. Из тога се често
јави разочарање, а који пут и појачање
онога чара, који смо носили у себи, не
имајући књиге пред собом. А кад не буде
прекида, тада ствари непрестано гледамо
опкољене првим утиском. Та на том се,
као што је познато, оснива оданост и за-
нетост остарјелих супружника, који су једно
према другом вјечно њежни. Илузија радо

иде старим путевима. Био је једном некакав дука од Сен Симона, који се на прозоре своје драге свагда пењао по свиленим љествицама, па кад га последије изневјери младићка снага и окретност, тада су га слуге дизале на свилене љествице. Тада се опет осјећао млад.

На таким истим старим путањама наћи ћете и илузију књига. То ми је ових дана показао један мали човјек, који ми добро мисли. Има му осам година и почиње (у књигама) пут око свијета. Сан о другим земљама већ га заноси, и сад је читалац туђих пустоловина, док не буде имао својих рођених. Робинзон Крусе је сад његов мили јунак, и ових дана ме нагна да и сам прочитам чудесан живот његова љубимца. Доиста, то је књига, која нас као прави пријатељ свагда обрадује, кадгод се с њом сретнемо. Ко свом честољубљу даје велика полета, тај би требао да жели, да створи дјело, које ће се увијек допадати дјеци, а које ни старији неће одрицати. То је *Робинзон*. Колико се смисла крије у простоти ове књиге, како је величанствена њена невина мудрост. Дефое је био већ сталожен, многоискушан муж кад ју је писао, и искуство говори из сваке ријечи. Живот му је био учитељ. Познато је, да су као основи овога дјела послужили истински догађаји једног енглеског поморца. Али узвишена примјена на живот својина је пјесникова. То је идеална васпитна књига, јер раскрива веома простране хоризонте, а ипак је скроз и скроз пуна практичке мудрости. Робинзона је, чини ми се, само Енглец могао написати, он је поникао из енглеског духа, и за ова два столећа, од кад он утиче на људе, он је без сумње јако утицао на енглески карактер.

Тежња ка чудним доживљајима али без маштања — то је најјасније обиљежје Робинзона. Прије њега су се други морепловци и витези, у причама и у истини, отискивали на широку пучину, да нађу златно руно или плави цвијет, да се боре са аждајама, да траже нестале принцесе, да

истргну Јерусалим из руку селдучких — укратко, гоњени каквом било великодушном идејом. Робинзон оставља завичајне обале само за то, да би у удаљеним крајевима свијета садио шећер и памук. Он је ироичан трговац или предузимач. Истина, његов би нам пјесник као хтео да докаже: да млад свијет не треба да се усуђује на пространу, непознату пучину морску. Али тому се мнијењу противи читав радња и све оно што из ње проистиче. Чак и кад човјек бродолом претрпи — јасно се може прочитати у овој књизи — он још није пропао, само ако је — човјек. Зато и признајемо Робинзона — има већ двјеста година — као првокласно одлично дјело, јер се то у њему садржи. Мекушну обазривост старих тетака: да дијете лијепо чува своју кућу, јер му се изван ње може и што рђаво десити — то нам Робинзонова повијест неће да улијева — она нас учи прије противном. Да се ту хтјело дјечаке и младиће одвраћати од морепловства, онда би са логичке стране много умјеснији био опис смрти Робинзонове при бродолому. Поморац се може утопити. То је тако позната ствар, да жене, на неким обалама — на пр. на нормандијској, фландријској и холандској, — увијек носе црнину, јер су непрестано у жалости за својима, још живим, али на море отишлим мужевима и синовима. А људи се ипак пркосно пењу на бродове. Истина је ово: ко хоће на море, мора бити човјек. Стога треба да има и помоћно, одбранбено средство, које ће га спасти. А то средство не смије пропасти ни при каквом бродолому, и стога се мора састојати више из унутрашњих особина, но из спољашњих предмета. Човјек мора имати душевну јачину, прибраност, окретност, стрпљење, прилежност. Тада никоја несрећа није тако велика, никакво острво тако пусто, да се до часа ослобођења не би могао оддржати. То је та прекрасна поука из Робинзона. Она нам може послужити, ма како да смо стари или млади.

Да нам ју ко саопшти у виду пропо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

виједи, она би нам била одвећ сухопарна — на једно би ухо ушла, на друго изашла. Али се она јавља као гатка и носи нас за собом преко мора и земаља, тако да од саме забаве и не опажамо, како много ствари научимо при том. Пут води у незнан свијет. Робинзон, смион и, на жалост, не баш тако послушан дјечко, оставља родитељску кућу, јер га мами даљина. Што на тај начин бјежи, није доиста ни лијепо ни паметно, и сва несрећа, која га стога постиже, само је заслужена. Њему не иде како треба, он допада гусарског ропства и тек послјије многе патње и невоље полази му за руком да умакне. Што у том времену трпи, има се сматрати као праведна казан за дјетињски му непослух. Дјеца, читајући то са узбуђењем, неизоставно ће рећи, да је ипак боље слушати свог оца. Но још је то мала лекција. Поука расте, кад Робинзона, који бјеше утекао из маварског ропства, нађе на мору један честит капетан па га однесе у Бразилију. Овдје се настани као плантажер, постаје уредан грађанин, и ту би свој живот мирно и продужио, да му није у крви боравила жеља за пустоловством. За његове шећерне плантаже требају му радне снаге, и он долази на мисао, да од куд било набави црних робова. У оно доба, кад је писао добри Дефое, трговина с робљем још не бјеше оглашена за неморалну, и он пушта свог јунака, да се крене на апсолутно дозвољено, премда вратоломно, предузеће. У Гвинеју води пут. Али лађу дохвати бура, избије ју из правца и она пропадне на хридима ненастањена, незна на острва. Робинзон је од читавог друштва једини, кога таласи жива испљусну на обалу.

Ту сад почиње лепота приповијести, ту и величина њене поуке. Робинзон је одсјечен од сваког људског друштва, остављен самом себи; он је сад зло пропао, ако се не покаже као човјек. Он је бачен на сам почетак свих времена, усамљен, предан је на милост и немилост природним снагама, и сад му не остаје друго, но —

или побиједити природу или умријети. Но он чува своју русу главу као прави човјек. Борба је вођена дивно. Ми који знамо какав ће бити крај, да ће Робинзон доживјети спасење, ипак са зебњом пратимо његово причање. Дрхтавица очекивања обузима нас као и некад, кад нисмо знали за срећан свршетак. У том се налази несравњена епска запетост. Кад Робинзон први пут излази да разгледа своје пусто острво, и нехотице нам пада на памет слика Беклинова: Витез полази у пустолов. За њим море, а пред њим — незнано биће, које може бити и страшно, и пријатно. Наравно, Робинзон није оружан, нит је расположен за какво освајање. Он је само један јадан бродоломник, који не зна чим ће сјутра глад или жеђ утолити. Али из тог беспомоћног човјека, силним самоваспитањем, кроз дуге године најдубље усамљености, постаје веома чврст и крепак муж. Невоља, којој нема равне, буди у њему и ствара најбоље особине. Он постаје храбар и скроман, учи се економисати, кућу водити, поима важност културе, јер је од ње толико удаљен, јер ју са бесконачним напрезањем, парче по парче, мора освајати.

Његово знање — баш и према скромнијим захтјевима седамнаестог стољећа — није велико, а окретност руке још мања. Али и то мало знања и умјешности помажу му у многим приликама. Како би тек било да је више учио, да се кадгод више вјежбао. *Учење је питање о моћи.* И ако хоћеш, мој синко, да си моћан на овоме свијету, а ти гледај да стечеш знања. Тада си господар над живим и неживим. Камење и биље и животињу мораш познавати, по њиховим врстама, њиховој корисности и штетности. Јер ти не можеш знати, да л' нећеш и ти кад било доспјети на „Робинзоново острво“ — т. ј. у животне прилике, које ће то знање од тебе искати. Па баш да ти Бог да, да живот проведеш и на благим обалама, он ће ти бити тим богатији, што више ствари познајеш. Не оно што имаш, но оно, што

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

знаш и умијеш, то је твоја својина. Слутиш ли ти само, шта је залогaj хљеба? Колико је требало борбе с природом, колико бриге и муке и колико оштроумља, док је твој насушни хљеб постао такав, као што је пред тобом. Годинама се храбри Робинзон морао борити, док му је пошло за руком, да умијеси први хљеб. Неколико спасених зрнаца од хране за пилад на броду — бјеху за његову будућност од веће вриједности, но пуни ковчези злата па и сав пушчани барут. Овај му је, истина, с почетка, у његовом најсуровијем, најнекултурнијем времену био од велике користи, и он га је, по савјету свога земљака, чувао увијек на сухом. Али румена зрнаца бјеху плоднија. Мудрим сађењем размножавао их је, и од жетве до жетве гомилао, док их није накупио и за данас и за послије. Тек то освојење хљеба бјеше право освојење острова — чудесније, величавније но ма какво освојење каквога витеза из гатке. Беклинов пустолов, који као да полази на убиство и на ашиковање, ипак је далеко мање занимљив но Робинзон Крусе, кад са зебњом полаже своје зрно у земљине бразде.

Па Робинзон као архитект! Како зида своју кућу, која му је и град, да се осигура од дивљих животиња, па чак и од још опаснијих људи. Па како се мучи својим смијешним грађењем брода, па послије, кад чамац доврши, не може да га спусти у воду. Из свих успјеха и неуспјеха сазријевају му зрнаца животне мудрости. Поезија корисних ствари јасна је као дан. Он долази до сазнања да посао није само средство за живот, но и утјеха, радост живота. И, сасвим у смислу тог пуританског седамнаестог стољећа Енглеске, враћа се Робинзон помоћу Библије к правој Богу. Расположење усамљениково чистије је и узвишеније; и у све већем и осигурањем спокојству његове душе као да вије дах из самог раја, који је незнан другим људима. Како му доцније године све срећније и задовољније пролазе, паде му једнога дана на памет по-

мисао: Зар се ово његово борављење на овом острву не би могло назвати прије владањем, но ропством? Мало по мало, измири се он са својом судбом, и у његовој се души јавља радост и потпуна срећа.

Тако је провео пуних двадесет и пет година, кад се наједаред појави преокрет судбине. Он отима једну жртву од људоджера, који су дошли са једног суседног острва амо, да поједу своје златне заробљенике. Пётком назива спасенога, а овај му постаје вјеран слуга, јер прости људи долазе у ванредан, нама незнан усхит, кад угледају и упознају моћ љубави. Оно послије што долази — прича о броду са пљачкашима, и како Робинзон спасава капетана, како бунтовнике савлађује па се послије враћа у Енглеску, то је све плитак, досадан роман. Читајући то, чисто нам је нечега жао — жао нам што се покварила лијепа приповијест. Робинзон је био већи у усамљености, но у друштву људском. Други дио књиге, продужење са новим, сувишним пустоловинама, тај је чак до зла бога рђав. Пјесника је успјех прве гатке навео на тај траљави додатак, који унижава Робинзона.

До данас је прохујало скоро двјеста година над тим списом — и године га нијесу уништиле, само што су га превукле пресјенком неке племените рђе. Данило Дефое знао је само за бродове са једрима. Како ли би се тек дивео пред *Great Eastern*-ом, који је у нашим педесетим годинама био право чудо. Па и тај је давно надмашен. Данас је највећи брод на свијету *Оцеаник*, који је за 3000 тона јачи од чуда 1897-ме године — *Цара Вилелма Великог*. *Оцеаник* истискује 28,500 тона воде. Бродолом тога гвозденог дива тешко је и замислити. А нема већ данас ни непознатих острва, колико је год широких мора по васколиком бијелом свијету. Но стара, фина гатка ипак је задржала своју чар и вриједност, ипак је остала књига васпитања. Шта више,

можда су данас њене опомене драгоцјеније, но ма кад прије. Култура слаби индивидуу, дочим цјелину јача. И то вриједи за највеће и за најмање. Ми се сад већ не знамо помоћи, кад нам у планини ил у лову нестане и пошљедњег палидрвцета. Робинзон је и на свом пустом острву кадар био начинити себи огња. Наше се богаство протеже од грдосије лађе *Оцаника* до шведског палидрвцета. Али у том општем обиљу опасност је за појединца да осиромаше енергијом Стога је „Робинзон“ *књига*, коју ће и старо и младо читати с коришћу. То је спјев о личности и о сопственој, о својој рођеној снази.

Крагујевац

Ј. Максимовић.

Ћузене Верди

— Raffaello Barbiera —

Неисказана жалост: цио свијет тугује! Елеменат, први елеменат италијанског живота гаси се. Нестаје човјека, који је у највишој мјери, у најживљем сјају представљао латинског Генија. Као да се наше биће сада смањује; као да нас неки демон свлачи ступањ ниже; чини нам се, да око нас остају само људи средње врсте, средње способности. Родили смо се у Вердијевим хармонијама, које су опијале; које су нас увијек пратиле у животу; бојном јуначком трубом удубиле су у нама љубав према домовини; он бијаше муза препорода, васкресења Италије; бијаше громки глас хиљаду љутијех бораца; — значајан глас италијанске савјести, кад у Италији бијаше много савјести. Превелики Италијанац, који имађаше и оне младе старости, оног колорита и оног жара Већелијевог, смјеле срчаности Михеланђеловијех сјајнијех, величанственијех црта и некијех љупкости Рафајеловијех, но љупкости елегичнијех, јер се његова модерна душа огледала у бблу свјетском, а у његовијем операма влада туга; у тузи се и родио,

борио се првијех година и најзад са славном побједом ишчезнуо. Пријатељици својој, једној од онијех слаткијех, поузданијех, искренијех, узвишенијех пријатељица, што умију задржати и притајити све своје муке, боље и печали, само да се могу осмјевивати на пријатеља свога, којег друге невоље муче и море, писаше Верди: „Кажем само Вама: кадикад плачем!“ Бијаше геније људскијех патња и страдања. Рихарду Вагнеру је својствена апсолутна власт над фантастичнијем, господство над неизмјернијем, мрачнијем свијетом, гдје владају бог и полубог, гдје је онај, што љуби и што чезне и којег нестаје, помијешан са митом. Ћузепу Верди-у пак својствено је царство и владавина над земаљским патњама, својствен израз нашијех грозница, нашијех суза.

Његови су карактери живе особе; нијесу фантазми, а још мање маске. Рођен од простог тежачког рода и племена остаде увијек упоран и самовољан, кријепак и дугог живота, строго умјереног и тријезног живљења, поносан и охол какви се често и показују синови ове велике, вјечне мајке земље. У оној колиби Ронколској, гдје се родио, — колиби светој цијеломе потомству, — гдје је дијете немирно свирало на некој старој спинети,¹ коју му је, уз бог зна какве жртве, купио његов отац, сиромашан крчмар, биједни угоститељ путника, издрпаних коњаника, који туда пролазаху, — ондје у оној пољској, монотonoј самоћи заиграо је његов геније; онај геније што се, као што вели Гете, и рађа у самоћи. Ту се задојио меланхолијом, што одговараше романтицизму, у ком проведе Ћузепе Верди своју младост и сав мушки вијек и из кога се родише *il Trovatore*, *la Traviata*, *il Rigoletto*, што са Donizetti-јевом *Favorit*-ом сачињавају највиши заносни израз музикалног романтицизма. И колико је светија она колиба у Ронколу, саграђена једва једвице од камења и блата! Да, много је светија од хотела, у ко-

¹ Инструменат сличан клавиру.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

јему је старац становао и у којему је заклопио своје поносне, величанствене очи у бесмртној слави и у једнодушној свјетској жалости и плачу. И на жалост, ниска ће проза свјетине, која ће долазити и одлазити, проза пустолова, шпекуланата, оскврнили оне зидове, који су требали бити достојнији да би их смјерни потомци могли поштовати. Ми би смо жељели, да је послједње мјесто боравка Генијевог било онако као што је кућа онога Александра **Manzoni-a**, којему је Верди сличан био у простоти обичаја, у упорној стидљивој смирености, у умјетничком генију, тачно одређеном, како у опћим цртама тако и у појединостима, (сличан право генију латинском). Жељели бисмо, да задњи издисај Генија није био помијешан са дахом многијех, другијех, непознатијех.

*

И он умире.

Ко може казати коликим је у свијету гануо срце, за три четвртине вијека, овај креатор умјетнички, који је, као орлови у ваздуху а јунаци на земљи, љубио увијек самоћу, задахнуту му од туробнијех, рођенијех пољана? . . . Ко би знао, колико је океана дирљивијех хармонија разлио по свијету? . . . Други потресосе људе варварском силом, — он их пак уздрма добротворном снагом; а, да се сиђемо на материјално становиште: није било финансијера, није било Рочилда, који би као он могао извести кретање злата и новца у оба свијета; а он је то постигао не берзанским ударцима, већ божанственом појезијом своје инспирације; дакле је и данас умна снага и племенита идеја она, што напошљетку триумфира над бруталношћу људскијех струја, тако, да их ипак води.

Оно сиромашно чедо, које је у крвавијем данима инвазије, спасено од француске разузданости својом претрашеном мајком у једноме куту олтар сеоске црквице, гдје је пијана војничка руља харала и пљачкала. . . . Малено, мирно, мучаљиво,

на пола дивље, блиједо и сухоњаво дјетенце, — које би, чим би чуло да пред очевом крчком свирају какве незграпне и неспретне оргуље, потрчало задухано на друм, да чује, да посрче који звук, коју каденцију, — било је кадро много више од многијех владара окупити народе и привољети их да га штују и обожавају. Милано је заклонио оног сиромашног сељака, дао му могућност да ужива и да се опија триумфима; Милано га је на познатој представи *Nabucco* назвао новом свјетлошћу и поклонио му се у првијем представама *Отела* и *Фалстафа*; град Милано дочекао је и видио га је очима како је својом композицијом *Messa di Requiem* величанствену пошту одао његовом грађанину Александру **Manzoni-у**; Милано га је видио како умире и најзад опет Милано сачуваће самртне остатке његове. Милано га више од свију градова на свијету оплакује и плакаће за њим увијек.

*

Моћ, која је уздржавала Верди-а била је: поуздање у себе самога. Није никада сумњао у своју вриједну снагу осим једном у прежалосноме добу живота свога, за вријеме приказивања у позоришту *Scala* шаљиве своје опере *Un giorno di regno* (*Један дан владања*). То је било у јесен год. 1840. У скромној кућици *Porta Ticinese* у Милану, гдје је становао са првом супругом Маргеритом **Barezzi** (кћерком свога веледушног покровитеља, који га је о своме трошку упутио био на племениту умјетност и којег је Верди благосиљао као своју Промисао), задеси га једног дана голема несрећа. Премину му син, па за њим други и најзад од запаљења мозга, (читај: од големе туге и бола) умрије му и жена: фамилија му бјеше уништена! Остаје сам самцит на свијету. Нема ни педесет шкуда да плати кућни најам, и тако би присиљен да пише шаљиву оперу! . . . И *Un giorno di regno*, шаљива опера, пропада уз грохотан смијех срећног свијета; и тада огорчен и озлојеђен (то је управо његова ријеч) одрјешито одлучује, да неће никада више

компоновати, не сјећајући се доброг успјеха прве своје опере, приказане у новембру прошле године, а у истом позоришту: *Oberto di San Bonifacio*. Што смо добили дјело *Nabucco* имамо бити захвални успомени гласовитог импресарија *Morelli*-а, који натјера плашљивог Вердија да поново покуша своју судбину у позоришту; тај Морели није љубио само свој понос, није се хтио само обогатити, него је љубио умјетност и штитио умјетнике.

Nabucco, приказан знамените вечери у Скали, 9. марта 1842, ког су ушљед ентузијазма, сличног лудилу, поновили осам пута у мјесецу, забиљежио је не само славу Ђузепе Верди-а, не само његову нову славу у позоришту, већ и нову еру у политици. Оне ноте бијаху пламенови, бачени на италијанско небо. *Donizetti* зачуђен дивљаше се; *Rossini* завиђаше гњевно и срдито до лудила; италијанске пак патриоте скакаху од радости, весело ослушкујући право, ватреног тумача свога. Мало кашње боље га још осјећаху у *Lombardi alla prima crociata* (*Ломбарди у првом крсташком рату*) опера престављана такође у Скали, што је био други свијетли успјех младог оперисте, а тако исто у *Ernani*-у, у *Macbeth*-у, у *Attila*-и, у *Vespri Siciliani*, у *Battaglia di Legnano*. Од гласовитог хора:

O mia patria sì bella e perduta,
(Домовино моја лијепа, изгубљена,)

отпочела је прва права политичка манифестација у позоришту. За тијем хор:

O Signore, dal tetto natio,
Ci chiamasti con tanta promessa.
(Господине од рођеног крова
Позвао си нас светим обећањем).

Али патриотски датум од још вишег значења (нек нам буде на памети) бијаше 17. марта 1846, кад је у театру *Fenice* у Мљецима одјекнула чувена арија Атилина:

Cara patria già madre e regina
Di possenti magnanimi figli.
(Домовино драга мајко и краљице
Моћних својих великих синова).

У позоришту пљескање руку и урнебесни усклици претвараху се у олују, која је била претходница друге бјесније буре, што се бучно и страховито проламала нашом Италијом.

Колорит Вердијевих опера, оне ватрене епохе, боље се разумијеваху и осјећаху у оно доба. То су одвећ јаке боје. Али када је (такођер у мљетачкоме позоришту *Fenice*), мало прије револуције 1848, тенор запјевао у *Macbeth*-у Мафејов хор:

La patria tradita — Piangendo c' invita;
Fratelli, gli oppressi — Corriamo a salvar;
(Дом издати плачем нас позива
Подјармјене, браћо, пожуримо спасти:)

оне боје, оне ноте изгледаху природне: бијаху душа једног народа. Италијанска револуција отпоче баш, кад се Верди нахођио у Паризу, гдје бијаше пошао да прикаже дванајесту оперу своју, *Jérusalem* (а то су били кашње *i Lombardi*, са новијем либретом, проширена опера са додатком новијех комада и поскочица [*balla-billi*] за *Academie Royale*). И нестрпљиво потрча у град „*delle cinque giornate*“ да се надахне за ново дјело *La battaglia di Legnano*, престављано мјесеца јануара идуће године у позоришту *Argentina* у Риму. Ова опера била је хуђе среће, но и она носи снажни печат учитеља, да га је лако распознати међу хиљадама. И у њој се огледа позоришни таленат, који упада у очи, и који код автора *Rigoletto*-а јасно и више искаче него код икојег другог оперисте у Италији и ван ње. Верди је Геније театра; — маестро брзијех догађаја и промјена, пренаглијех наступâ, силнијех таласа неуклоњиве и неизбјеживе судбине; а у исто доба он има сигурно око за хармонију појединијех дијелова и цјелине. Јак архитект! Али вриједност краткоће, што се ријетко налази у *Meysterbeer*-у, а оскудијева у Вагнеру, пријатељу бесконачније лавирината, од слабе би користи била, да у ономе уму није заблестао Божји дар фантазије и стварања. Колико оригиналнијех идеја! Колико протумаченијех мотива! Колико множина новијех мелодија, што се по цијеломе свијету

разасуше као сунчани зраци! Сликара, вајара, писаца, имају пред собом реалност, на истој се могу надахнути и копирати је: умјетник као што је Верди ствара у идеалу.

*

Luisa Miller на други начин представља Вердија. Мање тутњаве, а више обиљежја у типовима, а један од задњијех јој чинова може се упоредити са онијем *Donizetti*-јевим у *Maria di Rohan*. Зашто је *Luisa Miller* заборављена? С ког узрока није могла бити приказана ове године у позоришту *Scala*? Велики би учитељ заиста пошљедњим сном заспао у сред мелодија свога генија, мјесто што је у хармонијама страног неког генија и у сред чудновате, пуне смијешне вулгарности извиждане опере. Но тек у *Rigolett*-у, у правој и најкарактеристичнијем своме ремек дјелу, Вердијев гениј се узвисује стварањем: стварањем главне личности, протагонисте, незграпног, грдног лакрдијаша, што се увијек смије и плаче, што подсакује и крв пролијева. Каква чудновата стварања из трагичног живота! Не можеш их наћи у цијеломе циновској позоришту Вагнеровом. И ниједан пјесник, ниједан сликар, ниједан музичар, нико, апсолутно нико на свијету није никада доспио до онога ступња дубоког узбуђења, да нас прене и тргне, да нас побуди на проклињање и на плач. Тип *Triboulet*-а, створен оном ватреном шањолском фантазијом Виктора Ига, тип онолико елоквентан употпуној својој понижености, само је блиједи акварел према оној јадној креатури, скрханој злоћом, што је потекла из оне живе, силно рјечите душе вердијевске опере. Ни у *Отелу*, у крвавој драми подмуклости, љубоморе и љубави, у истој оној задњем чину, који је трагедија свију трагедија, који одише нечим светим у самој грјеху, нечим, што је судбина хтјела, што је одредила била као у Есхиловијем трагедијама: не осјећамо се човјечански узбуђени, као што нам је у *Rigolett*-у срце освојено. У *Отелу*, (скоро као Дездемона), осјећамо, да нас гуше окуптни

догађаји драме; у *Rigolett*-у осјећамо као да смо привезани за жалостиву судбину онога оца.

Друга опера, што својијем особинама оставља дубок и снажан утисак јесте: *Don Carlos*. Туробна и тамна Шпанија Филипа II. представљена је са свом његовом гвозденом тиранијом, са његовијем ланцима; монарх овај приказан је са одлучном његовом ћуди, непромјенљивом самовољом, жалоснијем господством и влашћу. Слика блиједог краља Филипа, која се храни у Лувру мање је жива од оне, какву је вердијевска музика изразила. А они што просе слободу?... А она растресена, немарна, елегантна, гиздава принцеза *di Eboli*, која је наличила на Павлину Бонапарте, тврдоглаву и самовољну вјештицу — на лептира око Ескуријалскијех гробова? Сјајно небо египатско као да гледамо у пространијем, бистријем хармонијама *Aide*; а кад се у трећем чину подигне завјеса, тихе виолине и флауте казују нам јецање и жубор вода ријеке Нила, што запљускује мраморне степенице Фараоновијех дворова. Читава једна историја несретне љубави која свршава жртвама! Па какав је плач љубавни! Но још је туробнији и жалоснији у *Traviat*-и! Прелудиј задњег чина јесте управо најжалоснији поздрав слаткијем, веселијем сновима, поздрав животу. Смијех *Фалстафов* није онај здрави и дубоки подсмјех, какав извире из утробе Севиљског Бријача (*Barbiere di Siviglia*), већ је то форсиран смијех, какав се налази у енглеској комици; комичност, у којој имаде по нешто мрачног и тамног, али у којој нема ништа тешког; а техничке финоће, орхестрална знања достижу највише савршенство умјетности, у живоме контрасту са прешном изградом првијех учитељевијех опера, у којима је ипак, и ако је музика имала мања, изобилно било идеја; идеја које су биле јасно изражене, да им није требало помоћи од ријечј, те за то бијаше готово сувишно и узалудно и читати либрето. На либрете се Ђузепе Верди више ослањао, него што

се може вјеровати, пазећи највише на ситуације, које би он сам удахнуо пјеснику,

*

Од свијех пјесника Верди се највише дивио Шекспиру и Манцонију, ствараоцима карактера, душâ. Из Шекспира позајмио је више пута сижее: *Макбета*, *Отела*, *Фалстафа*, а и *Краља Лира*, који је остао недовршен, пошто са либретом, написаним му од Антонија *Somma* из Удине, није био потпуно задовољан. Од Манцонија компоновао је трагедске хорове у три гласа, а *Л Cinque Maggio* у једноме гласу. Те комаде желио је Верди да не издаје, те су и данас још нештампани.

Рођен за громку музику драмску, Верди

с љубављу изучаваше увијек и религијозну музику, настојећи да је узвиси. И успио бијаше са *Messa di Requiem*, дјелом створенијем у заносу љубави и туге, да почасти успомену Александра Манцонија; музика је, у којој је *Agnus Dei* и *Offertorium* у узвишеноме црквеноме стилу, а која се бучно и страховито разлијеже у *Dies irae*, јака као трубе небескијех арханђела. И још ће оне тужне ноте заорити се, зазвучати и разлијегати пратећи до гроба Титана, који их је створио, а нама ће се причинити да чујемо елегију велике умјетности из прошлости, опијело једноме столећу, задњи поздрав читавој ери славе.

Метковић

Љубо Жер. Влачић

ПОЗОРИШТЕ

Биоградско позориште

Нова Управа. Покојни Миљковић. Јенкова тридесетогодишњица. Представе за дјецу.

У нас никада није било сталности. Ми смо промјенљиви као мартовско вријеме. То ће нас, на крају крајева, и убити. Томе су криви и они људи, што се примају посла, којег не разумију. У нашим очима није онај човјек за осуду, коме је свеједно био он управник штампарије, поште и телеграфа или позоришта. За таква човјека ми, с осмјехом на уснама, велимо: Умије објешењак. Тако је и са онима, што долазе у позориште за управника. Једни долазе да наврше године службе у просвјетној струци — тада се само позориште и сматра као просвјетна струка — а други, што је то добар мост ка већим положајима. Нико није дошао, што разумије установу позоришта, па је свима силама прегао, да то наше позориште подигне бар на ниво осредњих западних позоришта. То никоме није падало на памет. Бар не док не дође за управника. Онда је, у почетку, као и свака нова млада, био вриједан и непрестано је, гдје

год стане и сједне, причао о својим значајним реформама. Тим постане и досадан, па га се људи клоне као заражена. А чим наиђу на први отпор, на најобичнију препону, која се у сваком послу мора јавити, јер онда успјех не би био успјех, не би био сласт, победа, они дижу руке од тога посла и смичући раменима, веле: Хе, шта ћеш, ја сам, брате, баш лијепо хтио, али... хе, српска посла! Тиме се, обично, свршава њихов програм. Увијек је други крив за неуспјех. То је најобичнија фраза, које се свак држи. И они даље равнодушно гледају, како се наше „мезимче“ срозава до обичнога путничког позоришта. И они се, при том, ни најмање не стиде, они су државни чиновници. Тиме је све речено. Али има их међу њима и врло вјештих. Они се, обично, заклањају за сиротно стање наше државе. То су људи, који себи придају значај великога реформатора. Они живе у некој врсти снова. Али и ти снови, као и сви снови, само су обмана, слике сјећања. Они нису кадри остварити своје снове. Они, уопште, заборављају, да су снови неостварљиви. Зато и они остављају ту установу да постепено срља у пропаст.

Али јој бар том индиферентношћу не убрзавају пропаст.

Није ласно бити управник позоришта. За управника није довољна само љубав према позоришту. То је, додуше, лијепа ствар, али није ни ријетка, а још мање довољна. За то мјесто треба да буде човјек свестрано образован. А што је најглавније, да је врло добар познавалац позоришта, да буде, што рекли Нијемци, прави **Theatermann**. Поред дубокога литерарнога образовања треба да буде и добар финансијер. То су, у неку руку, двије противности, али посао управника захтијева то. Литература и пречишћен укус подижу моралну страну позоришта, а новац материјалну. Једно без другог не иде. Једно друго узајамно потпомажу. Управник, уз то, треба да буде човјек чврсте воље, гвоздене воље. Мекушац ће ускоро морати узети шешир и напустити ту кућу, за коју ће на прагу рећи: ово је луда кућа. А томе ће бити он сам крив. Интимност према члановима позоришта је, свакако, за похвалу — ван позоришта. Не треба заборавити да глумци нису обични људи. Они су увијек глумци. Треба се сјетити оних златних Гетеових ријечи. Он их је познавао као себе сама. А Гете је себе врло добро познавао.

Нушић није погодан за управника. Он томе није крив. Кривица лежи у нашим приликама или, боље рећи, неприликама. Он није имао средстава и прилике да се спреми за тако важан и врло тежак позив — јер ја претпостављам, да би он то био учинио, кад би био у могућности. Он, свакако, зна, да за управника треба огроман капитал, који се стиче дугим, сталним и неуморним радом. Није довољно само надвирити у свако позориште. Тиме се не стиче ништа. То учење у дванаестом часу не помаже. Треба доћи научен. Треба познавати својега посла. Темељно га познавати. Рекао бих, да Нушић воли позориште. Али сама љубав не помаже. Она је добар подстрекач за студирање позоришта, али не кад се већ дође на положај

на који треба доћи спреман. Ја не знам какав је он финансијер, али ја сам увјерен да је он због финансијскога стања и доведен. Свестрано образована човјека није у њему нико ни гледао. Он је десет година био у Турској и за то вријеме је могао заборавити, да тамо, у далекоме Биограду, постоји позориште. Он би то, можда, и био заборавио, да није писао комаде. А ко пише комаде, он не мора потанко познавати позориште и његове мане. Он треба да познаје само позорницу, да је познаје као своју рођену собу. Он сада иде пола утрвеном стазом, коју му је Јанковић указао. Он живи од Јаковићева капитала. То није за осуду, јер је Јанковић имао оригиналних идеја, од којих је неке и остварио. Помињем само српски репертоар. Он нам је из прашине извукао Јоакима, Стерију, Суботића и друге. Не да се од њих учимо драмској умјетности, него да их не заборавимо, да не заборавимо те пијонере наше драмске умјетности. Јанковић је, као мало ко у нас, био спреман за то мјесто. Његове махне леже у сасвим обичним човјечанским грјешкама. Он је био несамосталан, неодлучан. То га је, поред обичне чаршијске зависти, скрхало. А то ће скрхати и Нушића.

Једно, што се Нушићу мора признати, то је његова воља, али обична воља, која се у свакоме човјеку рађа и манифестује, кад хоће, пошто пото, да се одржи на извјесноме положају. У томе и треба тражити разлога покретању *Позоришнога Листа*. Орган, који ће ревносно пратити развој опште драмске умјетности, нама је врло потребан. А нарочиито овакав какав је овај. То јест он је намијењен ширем кругу позоришних посјетилаца. То је паметна идеја. Али, судећи по ова три броја, ја сумњам, да је управа томе дорасла. У одбору има људи, који заслужују поштовање за своје књижевне радове, али који не разумију драмску умјетност и позориште, јер се тиме нијесу темељно бавили. Без сталнога рада нема успјешнога рада. То је стара и отрцана истина.

Ја не ћу да будем пророк, пророк послије Христа. Хоћу само да кажем, да је тај лист једна врло непрактична ствар. Не за читаоца његова, него за посјетиоца позоришта. Како је то, Боже мој, неспретно носити цио лист у позориште, за љубав тога, што човјек хоће да види које особе тога вечера играју? У осталом то признаје и Нушић, с киме сам усмено о томе говорио.

*

Ко воли позориште, он ће се озбиљно забринути, јер стари глумци — међу њима има их и умјетника — постепено остављају позорницу, а подмлатка никако нема. Ето умро је и Миљковић. Он је био врло добар глумац, по некада прави умјетник. Њему није ласно наћи замјеника. Он је био врло разноврсан. А међу млађим нема их ни добрих једностраних глумаца. Ја сада само са жалашћу биљежим овај наш врло осјетан губитак, а доцније кад се стицају ови панегирици послије смрти, ваљда ће се који критичар наћи, који ће о њему донијети објективан и сталожен суд. Његова умјетничка игра заслужује то.

*

Тридесет година непрекиднога и успјешнога рада, то је за нас Србе врло велика ријеткост. Таквоме човјеку, што рекао Јанко онога вечера, кад је Јенка поздравио, чини ми се, у име управе, треба скинути капу. И ми је скидамо и желимо Јенку не тако дуг живот као његовим изредним и топлим композицијама, јер иначе не би никада умро, али ипак дуг и задовољан живот. Он је то заслужио. Он је, као странац, дошао међу нас и ми смо га тако лијепо примили, а он, као прави кавалер, умро је раскошно наградити наше гостопримство. Ми ипак умјемо цијенити таленат и прије смрти. Свака цијени и радо говори о њему. И збор наших бесмртника га обожава. Није га узалуд примио у своју средину. Зато онога вечера, кад је својим присуством требало то и доказати — није нико од њих ни дошао.

*

Давати представе за дјецу, то је врло корисна и паметна ствар. То је одавно требало увести. Али није ни сада касно. Чинити добро није никада касно. Ја не мислим, да у изношењу историјских моментата и јунака лежи баш велика поука за те мале грађане. Ми смо баш живили у оној епохи, кад је манија за историјским јунацима била на врхунцу, па каква је та наша генерација? Обична, ћифтинска, индиферентна. Мислим да би куд и камо паметније било, писати комаде из наше садашњости, из нашега свакидашњег живота, с чисто моралном тенденцијом, па ма тим комадима била шаблонистичка девиза: добро — побјеђује; зло — страда. На тај начин, чини ми се, постићи ће се жељени успјех: сачувати те миле будуће грађане од зла и порока. Не треба се бојати, да ће се тиме тој невиној будућој држави разбити какве илузије. Боље то сада неумитно, али на њежан начин чинити, него касније, кад човјеку илузије постану потребне, врло потребне. У дјетињском срцу ране се брже заљечују, но у човјечијем. То никако не треба сметнути с ума.

Али ја се врло бојим, да и ова симпатична и корисна идеја не постане какав богат мајдан за оне ћифтанске рударе, па да се и овдје забораве, те да тргују с овом невином дјецом. Јер и ту рачунска душа може мислити, да се дјецу може ма шта пружити, јер она ништа не разумију. То би било врло ружно. Али би то тек било право српски.

Београд

Лера С. Малешов

Берлинска позоришта

„Балканска Царица“ на берлинској позорници.

У Берлину су три опере и петнаестшеснаест позоришта, о којима више-мање води рачуна дневна и повремена њемачка белетристичка критика. Свако од њих има свој правац, којим иде, и циљ којем тежи, те према томе колико је њих, толико је и праваца и циљева. И док се за опере

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

може рећи, да већином дају класична дјела и творевине чувених модерних компониста, као и то, да једна од њих, *Краљ. Опера*, даје насладе отмјености, публици извјежбаног слуха и финог укуса, а друге двије, *Нова Краљ. Опера* и *Позориште Запада* (зап. краја Берлина), широј публици, народу, дотле се за позоришта може рећи, да дају дјела од сваке руке и да служе свагдашњем човјековом расположењу: класична драма, трагедија и комедија, — савремена драма и савремена комедија без духа, с отрцаним вицевама, према старим са грађом „опет то, али мало друкчије“, циркуске игре en grande tenue у форми мелодраме итд., једном ријечју, како је човјек расположен, тако може да нађе забаве свом духовном стању.

Од позоришта, у којима се одиста његује драмска умјетност, одликује се, сјем *Краљ. Позоришта*, које увијек стоји на висини свога положаја, *Лесингово Позориште*. То је омање, лијепо позориште с изврсним репертоаром класичних дјела и модерних писаца, и са добрим глумачким снагама; у њему увијек гостује прва њемачка глумица, умјетница *Агнеш Сорла*, о чијој ћу вам игри, употребив прилику њезиног гостовања сад у фебруару мјесецу, нарочито писати. За тим *Њем. Позориште Оскара Блументала* и *Густава Каделбурга*, за које се може рећи да највише даје комаде тих својих газда; *Шилерово Позориште*, које лијепо приказује дјела патрона свога имена и дјела Гетеова, Шекспирова и француских класика; и *Берл. Позориште*, које нам ту скоро, поред многих других лијепих ствари, узе да приказује *Бјернзоново* вјерско-социјално позор. дело *Изнад наше моћи*.

Него, што је интересантно, ријетко ћемо видјети да се на њем. позорници представља какво боље руско дјело; ма да се јављају кад и кад нека лошија дјела савремених француских, енглеских и италијанских писаца. Да ли је томе узрок врло велика плодност данашњих њемачких драмских писаца, чије умотворине ријетко да имају

неке драмске вриједности и трајности, или је чвор у разлици карактера словенског и германског народа, не може се поуздано потврдити. Јер, док руска проза, роман и приповијетка, ствара читаву критичку књижевност код Нијемаца, дотле се о руској књижевности за позоришне даске само кад и кад чује неколико ријечи. С тога сам тако и радознао, како ће њемачка публика да прихвати Толстојево *Царство мрака*, која ће се ових дана приказати у *Њем. Позоришту*.

Остала позоришта приказују сваке сезоне по два-три комада, обично новитета, којима је сиже ништа а предмет говора, разговора и пјесме: — свашта, развој пак: — никакав. Посјета је у тим позориштима врло добра, јер у њих привлачи публику прост сокачки виц, који кад и кад својом духовитошћу натјера и стид код гледалаца, но који, обично, дуго не траје. Писци ових модерних њемачких мелодрама, „шала с пјевањем и играњем“, надмећу се просто, ко ће да покупи више баналних вицева и ко ће их боље и згодније да утрпа у разговоре. Човјек нема шта да се чуди, кад тек искрсну на позорници неке деведесетдевете личности, које својом игром иначе никакве везе немају с главним приједметом (ако га тј. некад може бити!), само због тога, да избаци неколико бургија. *Кључ љубави*, *Проба љубави*, *Данашње жене*, *Данашњи амор*, *Једна поламна ноћ*, *Пронаст Бугарске* (лађе тога имена, не државе!) итд. то су натписи модерне њемачке комедије и водвиља, који се сада налазе у најљепшем цвијету. Разум је замијенила пролазна, савремена тактика, духовиту и веселу шалу разуздан виц, лепоту елеганција; а што се држи за паметно, почива на варљивости и несигурности.

Ово мало ријечи о позориштима ове велике, свјетске вароши, средишта свега културнога живота њемачког народа, рекох једино с тога, што ћемо ево кроз кратко вријеме гледати у једноме од њих чувену драму великога нашега пјесника, кнеза Николе: *Балканску Царицу*. Али не у руху

њемачкога језика и из уста Нијемаца у оној форми, у којој нам је она у српском језику. Сасвим слободно прерађена, много скраћена, потпуно препјевана и готово као новина, која само језгром мисли подсећа на српску *Балканску Царицу*, јавиће се она нама на њемачкој позорници.

Дјело је обрадио и препјевао један млађи њемачки позоришни писац, *Dr. Хуго Маркузе*, овд. адвокат. Ја сам му дјело тачно по оригиналу превео, објаснио и у неколико му помогао савјетима при обради. Не могу да пропустим, а да не напоменем, да се млади њем. књижевник одиста дивнио пјесничком полету, љепоти и дубини мисли кнеза-пјесника. Особито први чин, који и бујном маштом и љепотом језика до заноса води, на-њ је много утицао, те је прерада, обрада, у бирању лијепих ријечи њемачког језика и у живости излагања кнежевих мисли, изврсна. Станков разговор с Ибрахим-агом преводилац је изврсно обрадио, а исказ љубави Даници нимало не уступа у њежности ономе на српском језику, и ако је верз много скраћен.

Коло у првome чину преводилац је сасвим изоставио из разлога, да та сцена, нарочито пјевање, неће ни у колико занимати њемачку публику и да се ова не би умјела да нађе у приказу његову. Разлог је одиста оправдан у колико се тиче тачног пријевода оригинала; али, кад се већ узела велика слобода у пријеводу, онда се могао и овај лијеп српски обичај унијети zgodном прерадом.

Поред још многих ствари, које су било претрпиле знатно скраћивање, било које су сасвим изостављене, заслужује да се помене за сада и она лијепа дирљива сцена из другог чина, кад гуслар пјесмом потреса издајицу. Та је сцена сасвим изостављена, и само неколико ријечи Станкових помињу гуслара и његову пјесму.

У осталом, задржавам право да проговорим опширно не само о пријеводу, него и о игри глумаца, онда кад томе буде вријеме; а оно, држим, неће бити далеко.

Берлин

Ђорђе Милобановић

Есхилова Орестија

(ПРИЛИКОМ ПРИКАЗИВАЊА У БЕЧКОМ
BURGTHEATER-U)

Прошле године, 23. новембра, добила је прилику бечка позоришна публика, да види једно дјело оца драмске умјетности. Тога се је дана приказивала Есхилова *Орестија* у бечком Burgtheater-у, величанствено дјело првог грчког драмског пјесника на даскама најбољег њемачког позоришта. Можда је тај дан био широј публици сасвим обичан, можда обичнији од других, али она публика, о којој су водили рачун приређивачи те представе, друкчије се осјећала. Она је знала да се тај дан одиграла трагедија, којој су Атењани прије скоро двије хиљаде и четири стотине година досудили прву награду. Већ сама старост тога дјела испуњавала је те вечери душу позоришних посјетилаца особитим осјећајима: пијететом према успомени пјесниковој и његову дјелу, поносом што ће се право класично дјело моћи видјети на модерној позорници. У бечком је Burgtheater-у проговорио, и ако не својим језиком, пјесник, који и сада, након двадесет и четири вијека, живи, истина не у позоришту, али у књигама. И данашња покољења растављена од пјесника и временом и племеном ужасавају се над грозним дјелима у дому Пелопову и остају задовољна ријешењем проблема о ослобођењу убице матере своје.

Орестија се састоји из три комада. У првом, *Агамемнону*, враћа се побједоносно вођа грчке војске из Троје у државу своју, али га жена Клитемнестра убије мучки са својим љубавником Егистом. У другом комаду, *Жртви*, долази син Агамемнонов, кога је сестра спасла од засједа мајчиних пославши га у туђину, позна своју сестру и освети оца убивши мајку и Егиста. У трећем, *Еуменидама*, узбуне се Ериније, осветнице, због убиства мајчина и прогоне убицу дотле, док он не дође у Атenu, гдје га Палада Атена ослободи, пошто је управо половина ареопашких судија била

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

за ња половица против њега. Тиме се убица смири, а Ериније ублаже. Оне постану милостиве богиње: Еумениде.

Ако се гледа на класичну вриједност ове трагедије, чудно заиста изгледа, што је она тако дуго чекала да се на модерној позорници прикаже. *Орестија* је смјеса највећих злочина с једне и најузвишенијих подвига с друге стране. Трагичност је изражена у борби двају принципа: осветник очев постаје убица материн. Већ сама фабула потреса гледаоца или читаоца. Орест, у коме се два противна принципа боре, дужан је по етичком схватању грчког народа пролити крв убица оца свога. То етичко начело заступа сам бог Аполон, који Ореста гони на освету. Али је кобно, што је један од убица мајка Орестова. Крв њезина вапије за осветом. Њезине су осветнице Ериније, персонификација другог принципа. Овога заплета не могу смртни људи да ријеше: ареопаг се подијели на двије једнаке странке. Али се невољном Оресту смилују богови: Палада Атена председавајући ономе високоме судишту ослободи Ореста сваке кривње.

На супрот овој трагичности стоји композиција ове трагедије. Али није композиција само овог комада сметала представљању његову на модерној позорници. Класичне трагедије нијесу сасвим једнаке данашњим, којима је законе Шекспир поставио. Старо позориште и сценарија његова знатно се разликује од данашњег. Приказивајући класичне комаде треба имати на уму да је позоришна публика размажено дијете, које хоће уживања без обзира на то, може ли му се уживање пружити. Разлог, да би публика требала бити обазрива према коадима који су прије толико вијекова написани, нема мјеста у данашње доба, јер би лако могао доћи одговор, да позориште нема с музејем ништа заједничко, већ да је оно огледало садањег живота.

Потешкоће, које стоје на путу да се класична дјела представљају на модерној

позорници, уочио је добро данашњи директор бечког *Burgtheater-a*, др. Шлентер. Изгледа да је хтио за премијеру припремити публику, од које ће зависити успјех представе. С тога је већ 22. октобра пр. год. држао у бечком новинарско-књижевном друштву *Concordia* предавање о старој драми и модерној позорници. Тиме је хтио дијелом подићи интересовање образоване публике за ту принову, дијелом дати рачун о обради овог класичног дјела.

Што се тиче начина представљања, држао се назора које је професор класичне филологије у берлинском универзитету, др. Улрих фон Виламовиц-Мелендорф, изјавио у своме коментару Еурипидова *Херакла* и у часопису *Das litterarische Echo*, св. 9. од 1. фебруара 1899. Виламовиц говорећи на првом мјесту о начину како би требало на данашњој позорници приказивати класичне драме, на другом како Аристофанове комедије, препоручује да се не смије за вољу неког неоправданог пијетета из вида изгубити, да ће класични комади моћи само онда задовољити данашњу публику, ако приказивање буде у складу с данашњим обичајима, да треба све одбацити у чему се старо позориште разликовало од садашњег. Тако би требао трагички котурн уступити мјесто обичним сандалима, којима су се Грци обували, а маска се не смије на лице ставити, јер би се изгубио израз лица и очију, нешто што данас на позорници највише цијенимо. По себи се разумије, да се модерни редитељ не ће поводити за старим грчким обичајем, да и женске улоге мушкарци представљају. У опће настојање се приказати, не како се онај комад представљао у Атени прије двије хиљаде и четири стотине година, него како су она лица живјела и како би у сличним ситуацијама радила. С тога треба студирати не позоришну вјештину старих Грка, него њихово неимарство, одјећу, сликарство, богослужење, у кратко стару културу. Шта више, треба одступити и од стварног живота грчког народа, ако нам нешто изгледа

необично. Глумци ће бити на позорници потпуније одјевени, него ли су они јунаци били у животу своје. Кад би модерни глумци имали на себи попут старих Грка само хитон и химатијон, изгледали би данашњем свијету прилично голи. — Да докаже да је овако представљање оправдано, лијепо вели др. Шленгер у споменутом предавању: „Као што ђак старе класичне текстове не чита више у рукописима него у најмодерније штампаним књигама, тако треба и гледалац да мотри стару умјетност не у старинским и преживјелим облицима него у њему обичним.“

Као главни узрок да се Есхилова *Орестија* није на модерној позорници приказивала мисли др. Шленгер да је то, што није било до сада згодна пријевода. Истом прије друге године изађе пријевод споменутог Виламовица. Овај се пријевод разликује од пређашњих, јер Виламовиц као преводитељ стоји на становишту друкчијем од осталих. Ма колико се држао текста, ипак он није роб оригинала. Њему је главно схватити мисао пјесникову, а начин којим ће он ту мисао изрећи не мора вазда бити једнак оригиналу. У његовим се пријеводима налазе називи и изрази, који су старим Грцима непознати били, али су нама сасвим обични. — У његову је пријеводу приказана *Орестија*.¹

Најважније је у предавању дра Шленгера, гдје говори како се поступало с текстом ове трагедије. *Орестија* је трилогија у правом есхилском смислу, гдје су сва три комада само дијелови једне фабуле; они се допуњују и сами би за се били нејасни. Познато је да су Есхилове драме саме трилогије и да је истом Софокло млађи савременик Есхил одступио од тога обичаја, допустивши да се истога дана одиграју три драме које су по садржају без икакве везе. Јасно је да ће драме које су саме за се и с другима везе немају бити више заокружене, потпуније, јер нема шта

би их попуњавало, док Есхилове саме за се не могу задовољити, него их ваља све три гледати или читати. Већ само ово натјераће модерног драматурга да размисли како да се прикаже Есхилова трагедија.

Атенској је публици било могуће сва три комада гледати један иза другог, јер би стари Атењани оних дана кад би се давале позоришне игре долазили у позориште рано у јутру, гдје би, сједећи на каменитим сједалима по читав дан, гледали осим она три комада још и четврти — сатирску драму — која би се трилогији обично додавала. Данас то није више могуће. Данашње је позориште само вечером отворено, три сата од прилике траје представа. Према томе или би требало сва три комада давати три вечери узастопце или стегнувши их, у један, удесити за једну представу. Кад се узме на ум да у Есхиловој драми радња није још развијена, дакле ни дијалог, да су главни дио сваке трагедије оне редовне и нередовне хорске пјесме, данашњи ће се драматург одлучити прије за ону другу могућност, јер хорске пјесме, које су у Атени биле спојене с пјевањем а често и с играњем, не би могле дати данашњој публици велика уживања. Хорске ће се пјесме дијелом скратити дијелом изоставити. А што остане од тих пјесама, модерни ће драматург удесити да мјесто хора говоре поједина лица, и то онолико лица, у колико се различитих душевних стања хор налази. Тиме ће радња бити живља, комад забавнији. И иначе у самим дијалозима требаће кратити, прекрајати, удешавати. Све епизоде и паузе, дошле оне ма одакле, уклониће се. Тако се је једноставно изоставила расправа Орестова пред атенским ареопагом, јер она не може за данашњу публику имати оне дражи, коју су осјећали Атењани знајући да је та расправа огледало њихова јавног живота. Њима је то било савремено, данашњем свијету, изузевши филологе, необично. У опће биће сврха цијеле обраде, да радња буде живља и обичнија, а комад краћи и забавнији.

¹ Нама је, као Србима, врло угодно, када у његовим пријеводима грчких трагедија наиђемо на десетерац српских народних пјесама, у коме је Виламовиц многе хорске пјесме препевао.

Послије представе могли су се у гдје-којим бечким листовима читати приговори обради, да би боље било овај prizор изоставити, онај уврстити. Особито се приговарало, да се при обради трећег комада далеко ишло, да је драматург, гдје му је требало, пријелазе уметао и ту одвише слободно поступао. Неки извјеститељи својих новина назваше трећи комад управо препјевом. То дакако не смета, да ова трагедија ипак успије. Драматург ће уважити приговоре који му се буду чинили да су оправдани и према њима удеиће касније представе.

Глумачком представом није публика те вечери била задовољна. Извјеститељ листа *N. Fr. Presse* вели, да је било боље и не давати комада, док глумци не задовоље потпуно захтјевима. Али видећи да се *Орестија* послвије тога већ више пута давала надамо се да су глумци бар касније своје учинили, да су и са своје стране порадили на успјеху који је трагедија изван сваке сумње и однијела.

Мостар

Милан Ђуковић.

Позориш. билешке

* 4/17. Јануара умро је у Паризу француски позоришни писац *Paul Jules Barbier*. Још у раној младости показао је он пјесничког талента. Као тринаестогодишњи гимназијалац написао је пјесму *La Voix du Peuple*, која се декламовала у Комедији Француској; а кад му је било 22 године, на истој позорници одиграна је његова драма *Un poète* са ванредним успјехом. Доцније је његов таленат био толико плодан, да је више од стотине дјела му приказивано, од којих су нека доживила преко хиљаду представа. Ово је он постигао што се по обичају француских драмских писаца удружио са другим писцима, те написао силне драме, комедије и водвиље. Послије 1852. године постао је он са својим сарадником стални либретиста Опере Комик, у коју је унио и такозвани грчки жанр са својом *Галатеом*. На истој опери био је једно вријеме и двомјесечни управитељ, послвије пожара јој 1887. године.

* У градском лајпцишком позоришту приказана је *Бјеризонова* драма са њемачким натписом: *Über unsere Kraft* са врло jakim успјехом, а нарочито други дио. Ако је први дио за неке био и нејасан у појединим пјесничким и драмским назорима аутора, то је други дио потпуно објаснио и ефекат до врхунца узнио.

Српска

* Господа: *Богдан Поповић, Др. Војислав Велкопић, Јаков Продановић, Љубомир Јовановић, Љубомир Стојановић, Светислав Симић, Слободан Јовановић*, издали су овај књижевних оглас: *Српски Књижевни Гласник*. „Од 1 фебруара о. г. почињемо издати лист за књижевност, науку, и умјетност, под уредништвом Богдана Поповића, професора Велике Школе, а у власништву Светислава Симића, професора Немањине гимназије. Ми држимо да Србија и њена пријестоница Биоград треба да имају књижевни орган, који ће бити неискључиво, и што пространије огледало не само савременога књижевнога кретања у границама Краљевине, него и по осталим српским земљама. Ми се надамо да ћемо у покретању таквог књижевног органа успјети, јер су нам обећали сарадњу већина наших другова, а такође и многи млађи радници. Вјерујући пак у оправданост започе-

тог рада, мислимо да ћемо наћи потпоре и у старијих књижевника српских. *Српски Књижевни Гласник* излазиће 1 и 15 свакога мјесеца, у свескама од пет штампаних табака велике осмине. Преплату треба слати администрацији листа (Биоград, Цинцар-Јанкова ул. бр. 1). Она износи за годину дана 20 динара или круна; за пола године 10 дин; за четврт године 5 дин.; за фебруар и март о. г. 3.50 дин. У листу ће бити заступљена белетристика, како српска тако и туђа. Уредништво је било срећно да обезбиједи себи сарадњу готово свих наших познатијих приповједача и пјесника. Из туђе белетристике пресађиваће се само радови несумњиве књижевне вриједности, понајприје такви какви би овакој младој књижевности као што је наша могли послужити образцем. Према задатку оваквога листа доносиће се у сваком броју и расправе из области књижевности и науке. Оне ће бити поглавито намијењене оним питањима која у то вријеме буду нарочито занимала

читаоце. Ни обликом ни обимом, оне неће излазити из оквира једнога књижевнога листа. Нове књижевне појаве, заједно с научним и умјетничким покретима како у нас тако и у другом свијету, пратиће се у нарочитим прегледима, у рефератима, и у биљешкама. Прегледи српске, словенске, и туђих књижевности, као и прегледи научни и позоришни, излазиће неки у сваком броју, неки периодично. Уредништво ће се старати да појаве не само записује, него и да их оцјенује. Нарочито ће се пажња поклањати оцјенујући производа наше народне књижевности, јер њој у пошљедње вријеме недостају не толико радне снаге, колико озбиљна и правична критика, те ће се овај лист старати да појача похвална настојавања оних наших листова који и до сад на томе раде. Једном ријечју, *Српски Књижевни Гласник* тежиће да се приближи европским листовима, којима поље престаје тек ондје гдје настаје најстрожа научна стручност. Читаоци ће оцјенити колико је нови лист правилно схватио савремене потребе српске књижевности, и колико ће он успјети да одговори постављеном задатку. По нашем удружењу може се видјети да су нас при овом послу од општег књижевног значаја руководио само идеје о напретку српске књиге. На тај начин, *Српски Књижевни Гласник* заснован је на тако широјкој основи, да заслужује одзив свакога озбиљнога пријатеља српске књижевности и онога чему она служи.“ — Од чисто и строго књижевног листа, по угледу страних сличних прегледа, одавна се осјећала у нас потреба. Господин Недић покушао је са својим *Српским Прегледом* да нам тај недостатак надокнади али, на наше велико жаљење, дочекан кривим схватањима и познатом апатијом наше интелигенције, која је позвана да буде читалачка публика оваквих часописа, — морао је да убрзо с њиме престане. Коло млађих и спремних наших књижевника покрећу, у добар час, лист, који ће нам, познавајући имена његових заснивача, попуњити ону досада осјетљиву празнину у нашој савременој књижевности. *Зора* га поздравља са пуним повјерењем и најтоплије препоручује својим читаоцима.

* *Бранково Коло* отворило је, у својим биљешкама, нову рубрику: *Шта се у нас преводи*, гдје најтачније гледа да забиљежи сваки пријевод који излази ма у ком политичком листу српском. Како *Летопис* доноси потпун пријевод белетристичких наших листова, то би грађа за библиографију свакогодишње српске књижевности била прилично заступљена. *Зора* је сама хтјела да послужи овој досадањој оскудици али, крај напоменуте ствари, био би јој труд сувишан. Него ради потпунијег прегледа било би још нешто за што би умолили позване факторе. *Бранково Коло* могло би узети на себе још и ту, (кад је нама то немогуће) дабогме трудну, дужност да региструје не само шта превод политички српски листови него и шта у опће доносе у својим подлицима и одређеним ступцима за књижевност и просвјету. Нека уз то још један лист прими на себе дужност биљежења осталих садржаја разноврсних стручних часописа и новина па ће заинтересован човјек лако моћи да се оријентише гдје шта излази у овом хаосу наше мале литературе.

* *Светозар Боронић* намјеран је за кратко вријеме да изда књижевни оглас ради претплате на *Пјесме Авде Хасанбегова Карабеговића* из Модрича. Ове пјесме послао је преминули пјесник неколико дана прије смрти, уз ово дирљиво писмо: *Драги Светозаре! Ево ти шаљем своје све пјесме, јер ја сам ти, брате, тежио оболети на их код себе не смијем оставити, јер би се посве за увијек изгубиле. Драги брате, ја ти их шаљем, па шта знаш ради с њима. Тражи им*

издавача па издај ако можеш. Само молим те, брате, јави ми чим их прилиш, да ја видим својим очима, да су дошле у твоје руке. Братски поздрав. Овај млади Србин Муслиман испјевао је већ до сада по српским листовима доста зanosних и крaсних пјесама. Неумитна смрт не даде му да своје српско родољубље развије у својој доцнијој мушкој снази, јер премину 20. децембра прошле године без оца и мајке у 22. години свога живота, пун воље, истинског дара и вредне начитаности. У идућем броју донијемо из нештампане збирке неколико посмрчади његових. — *Алах рахмет ејлен!*

* *Антоније Хаџић (Тона)* прославио је своју четрдесетгодишњицу књижевног рада, и нехотице, у Суботици, свом родном мјесту, десивши се тамо. Српски народ биљежи радо у рубрици својих радника имена људи који су његовом напретку, својим силама, дали оно што се од појединаца тражило. Тона Хаџић је учинио, у најскромнијој својој повучености толико, да му српски народ, оданошћу према својим културним раденицима, најгоплију захвалност изриче. Мађарска штампа не би ни оно мало знала о српској литератури да не зна Змаја и Хаџића. Дневни политички мађарски листови донјели су и биљешке у својим књижевним рубрикама о тој прослави, наравно у магли свог незнања, ко је Хаџић у српској литератури, са пуно симпатичних похвала. Тона Хаџић је не само типична појава напретка, српске литературе и живота Матице, него је његов тваралачки дух привриједио највише у акцији и одржању српске Талије у Војводини. Честитајући одличном свечару његово славе, желимо му што већи успјех у позиву коме је он све своје силе данас посветио.

✓ * У Биограду је почео излазити *Матерински Лист*, илустрован мјесечник за домаће васпитање и неговање дјете, испитивање дјетињства у забавишту. Уредник је *Раша Митровић*, учитељ, уз сарадњу образованих матера, љекара и наставника. Цијена за Србију 4 а за стране земље 6 динара.

* *Просвета* зове се лист што је почео да излази у Крагујевцу под уредништвом Јов. П. Јовановића уз сарадњу Милутина Николића и Боже Г. Божића. Власник Ђ. С. Којић, учитељ. Излази трипут мјесечно. Цијена му је до краја школске године за Србију 6 динара а за остале земље 12.

* Примили смо на приказ: *О Вићентију Јовановићу*, прилози за историју митрополитства му 1731. 1737. По архивским изворима израдио Милутин Јакшић. У Новом Саду, штампарија српске књијаре Браће М. Поповић 1900. Ово је дјело прештампано из *Летописа* Матице Српске.

* Књижевно Одјелење Матице Српске држало је 18. јануара своју сједницу, која је досга бурно протекла. Један редован члан Матичин почео је да чита своје приговоре на оцјену коју је написао један други редовни члан на његово дјело и коју је оцјену Књижевно Одјелење у прошлој сједници прихватило. На то скоче неки млађи чланови да протестују наводећи да се на већ прихваћену оцјену не могу никакве примједбе од стране писца, чије је дјело одбијено или усвојено, доносити, па ма то био и редовни члан Књижевног Одјелења, као што то није дозвољено ни осталим писцима који нису чланови тога Одјелења. То је изазвало разна тумачења, дебату која се најзад, енергичним и разложним настојањем неколицине млађих чланова, свршила донесеним закључком да нико нема права на већ прихваћену оцјену Књижевног Одјелења своје приговоре пред исто Одјелење

износити. — Овом приликом можемо напоменути ово: старији чланови су с почетка још нешто и симпатисали са новим покретом у Матици, реформе су примили под морање, а сад су према њима хладни као лед. Питање је сад куда ово води? Старији Матичари, мјесто да потпомогну своје млађе колеге, изгледа, оваквим својим поступком, да им само на пут стају, а чему никако мјеста нема, јер су нам баш те млађе снаге својим подхватом дале гаранције за Матичин напредак. Као што смо извјештени наскоро ће, поводом оваквих околности изаћи други број *Покрета*.

* Примили смо на приказ: *Гимназија Кнеза Милоша Великог*, педагошка историска расправа, критички изложио Љуб. М. Протић. Штампана трошком гимназије Кнеза Милоша Великог. Овај историски извјештај једног од првих средњих завода Краљевине Србије, са сликом умјетничке статуе носиоца имена истог завода, што је израдио вајар С. Роксандић, служи као потпунија грађа за историју развика српске просвјете у Краљевини Србији. — Штампа је Електричне Штампарије Павловића и Стојановића у Београду 1901 године. Цијена 2 динара.

* *Оро*, Црногорска народна игра. Написао *Јован Фил. Иванишевић*. Прештампано из *Гласника Земаљског Музеја*, Сарајево 1900. Земаљска Штампарија: цијена 6 новчића. Српска црногорска игра *Оро* позната је у нашим крајевима али потпунију слику значаја те народне игре добија шира публика баш овим радом. Г. Јов. Фил. Иванишевић својим радовима о Црној Гори даје корисне податке за познавање народа своје кршне отаџбине. — Књига се може добити у Сарајеву у књижарници Милановића и Рајковића.

* Ових дана свечано су прославили Лужички Срби у Будишину 25 годишњицу пјесниковања свога даровитог пјесника Јакова Барта. Пјесник је боље познат под псеудонимом *Цишински*.

* Јов. Максимовић учитељ у Београду издаје *Училишки Весник* већ осам година сваке недеље а ове године додаје му као прилог још *Дом* и *Школа* и *Школско звонце*. Први прилог за родитеље а други за дједу. Цијена је за Србију 5 а за стране земље 8 динара.

* *Ст. Ст. Мокрањец*, познати српски композитор, издао је своје ново умјетничко дјело *Литургију*: „Божанствена служба, коју сам по српском народном напјеву сложио за мјешовити лик, изашла је из штампе. Ово је дјело „по препоруци г. Управљајућег канцелариј Св. Синода“ прегледао директор Московског Синодалног Хора и Училишта за црквено појање, г. Ст. Смоленски. О дјелу је рецензент дао „самый лучший отзыв, какъ о трудѣ, исполненомъ съ отличномъ знаніемъ дѣла, съ отличномъ содержаніемъ музыкальнымъ.“ Дале рецензент вели: „я не сомнѣваюсь, что сочиненіе „Божественная Служба“ будетъ истинно драгоцѣннымъ вкладомъ въ церковный православный обиходъ и утвердитъ сочинителю имя отличнаго пѣвца Божія во славу Православія!“ Ја знам да је у Српском Нароу врло мало појединаца, који би се интересовали за оваква дјела, и по томе изгледа, као да је штампање овога дјела било непотребно. Но, ја сам га при свем том дао у штампу, јер знам и то: да је Српском Нароу потребна умјетност у опште, а још више она, која је у њему саме постала, и којом се он Богу моли. Ово је дјело такве врсте. Прави творца његове основе јесте Српски Народ. Ја сам га од Српскога Народа позајмио, и сад га, у скромноме, умјетничком,

руху, опет предајем Српском Нароу. За то се и обраћам српским црквама, српским црквеним општинама и српским пјевачким друштвима, да ово дјело набаве за своје књижнице. Дјело је штампано на формату велике осмине у четвори-врсној партитури. Испод сваке партитурске врсте штампан је и клавијски став, да би се партитура могла лакше читати. Цијена је дјелу 10 круна, а за Србију 10 динара. Наручбине прима књижара Д. М. Ђорића у Београду.“

Словеска

* Отчајанниј натпис је новој приповјечи К. М. Стањуковића, која је оштампа у засебној књизи. Приповјетка је, као и већина других радова овога писца, из морнарскога живота. Стањуковић је прилично познат и српској читалачкој публици са својих приповједака преведених у *Делу*, *Зори* и другим листовима.

* Седма свеска сабраних дјела Антона Чехова садржи у себи његове комаде. На броју их је седам: *Медвѣдъ*, *Предложеніе*, *Ивановъ*, *Лебединая пѣсня*, *Трагикъ поневољъ*, *Чайка*, *Дядя Ваня*. Колико нам је познато, све ове пијесе постигнуле су на позорници приличан успјех. Држимо, да ће и штампане дијело забавити своје читаоце.

* Отголоски старине зове се зборник историских приповједака П. Н. Полевога. Једна је из времена Ивана Грознога, двије из Петровога, а двије из времена царице Јекатерине II. Приповјетке су написане живо и занимљиво, што најбоље јамчи, да ће имати много читалаца.

* Симпатични приповједач И. Потапенко штампао је у божићнем броју *Ниве* своју најновију приповјетку *Почтмейстеръ и колбаса* или *битва подъ Полтавой* из живота чиновника Малоруса, који су настањени у Петрограду. Приповјетка је написана тако, да се може убројати у најбоље краће ствари овога писца.

* Немировић-Данченко издао је збирку приповједака *за дјecu*. Натпис јој је *По волѣ Божьей*. Треба знати да Данченко спада међу најдаровитије млађе приповједаче руске, па ипак без зазора пише за дјecu. А наши приповједачи?...

* Толстојев син *Лав Л. Толстој*, умро је на измаку прошле године у Москви. И он се бавио књижевношћу и, што је доста значајно, разликовао се са својим назорима од оца. Као одговор очевој *Крајцаревој Сонати* написао је причу *Шопенов прелудиј*. (Пријевод ове приче изишао је 1898 године у 40—42 броју *Бранкова Кола*.)

* Већ 1898. године навршило се 25 година како се *Хенрик Шенкијевић* јавио, први пут, као књижевник. Али, по његовој жељи, одгодише прославу како би се јавна пажња, неокрњена, поклонила Мицкијевићевом јубилеуму, који је у исто доба пао. Тек 9/22 децембра, лањске године одржала се Шенкијевићева свечаност у читавај Пољској а нарочито у Варшави. По програму прво се указала част пјеснику и примао је честитке од Краковске Академије Знаности, чији је члан и сам пјесник, од оба пољска универзитета у Кракову и Лавову, од разних литерарних друштава, пољских колонија у иностранству, од домаћих и страних књижара и накнадника и затим од разних редакција. Пјеснику су даване адресе и поклони, међу њима једно златно перо окићено бриљантима и, најпослије, докуменат којим му се поклања једно добро у руској Пољској, које му је народ купио од јавних

прилога на поклон. У вече је била свечана представа у Великом Позоришту, као и у свим пољским позориштима по другим мјестима, гдје је уз бирани програм давана једна драмска пала од самог Сјенкијевића *Zagloba swatem*. Овај комадић, написан без икаквих претензија, представља на груб а комичан начин једну епизоду из живота познатог јунака у његовој трилогији.

* Дознајемо да неуморни Шенкијевић, пише сада опет нови роман из епохе Наполеона I.

* *Непоправни*, натпис је најновијој приповијести Елизе Оржешкове. Оржешкова је позната српској читалачкој публици по Рајковим пријеводима.

* Познати пољски критичар Петар Хмјелиовски, издао је, у три свеске, *Историју пољске књижевности*.

Страха

* *Bosnische Literatur*, натпис је чланку г. Косте Хермана, који је изишао у задњим свескама великога дјела *Österreichisch Ungarische Monarchie in Wort und Bild*. О њему је било говора у задњем броју *Бранкова Кола* за 1900 годину. Са том оцјеном ми се потпуно слажемо.

* *Михаил Крамер*, зове се нова драма Герхарда Хауптмана. Она је недавно довршена

* *The man that corrupted Hadleyburg*, натпис је новој књизи Марка Твена. У њој су сакупљене многе приповијетке, путописи, автобиографски подаци, дијалози и политички чланци. Кроз већину радова провијава ведри и неусиљени Твенев хумор.

* У француској је получило ванредан успјех роман Октава Мирбо-а *Le journal d'une femme de chambre*. Садржина овога дневника особито је интересна.

* Опоравивши се након тешке бодести Хенрик Ибсен написао је нову драму. Драма је подијељена у 4 чина а носи чудан натпис: *Можебити, када било*.

* Кармен Силва (Краљица Румунска) издала је нову збирку својих pjesама, под натписом *Тнаи*.

Чишуља

† Др. Светозар Милетић

И онај орао, што је кликтао са висине, са малаксалим крилима ето спустио се земљи тијелом а душом дигао се у небеске висине, за ким ће српско око дуго чезнути да га у својој истинској љубави

узмогне жива замишљати. *Зора*, као књижеван лист, клања се јединственој сјенци књижевника толике моћне епохе у културном развоју српске прошлости да на скромном овом листићу пролијева сузу у потпуном схватању величине и дивовске снаге једног Милетића. Сузе су данас још влажне на образу свјесног Српства али су и горке за оним добом најјаче српске моћи и препорођаја. Епохални утјецај његов на пробуђену мисао српску дигао је понос наш. *Пјесма* снажног поклича и *књижеван рад* једног тако великог Србина оставили су осјетан траг у повјести блиске нам прошлости. За сада са пуним болом душе и тихом, потресном тугом Уредништво *Зоре* пушта црну груду на мртвачки сандук — који крије тако непрежаљени прах.

✓ † **Веља Миљковић**, члан Српског Краљевског Народног Позоришта у Биограду — заклопио је своје очи за навијек. Није овој чигуљи задаћа да забиљежи једно име обичног дневничара на српској позорници. Веља Миљковић је заостатак златног доба српског препорода на свима линијама тако цијењеног одјека српске културе. Његов рад, његов напор, његов позив, уз озбиљност оцјене и похвале, стекли су и опће признање. Миљковићев таленат је имао одређен умјетнички култ, кога ми тако цијенимо. *Зора* биљежи име незаборављеног радника Српске Талије у своју читуљу, сјећа се овог интелигентног глумца и сарадника лијепе књиге у Срба. Како му је живот био пун идеалног схватања, тако му је и књижевни рад био продукт тога схватања. У пуном искуству шта је српски прави умјетник, са побраним лаворикама тако оскудног српског врта, у тузи и са дубоким болом, оплакујемо смрт српског умјетника.

† У јануару ове године умро је у Сомбору **Вена Павловић**. Белетристични су листови прошлости неколико деценија са оправданим поносом доносили оне његове лијепе пјесме, које се одликоваху својом чистом појезијом и тако значајном свјежином. Један заборављени таленат легао је у гроб. Наше Уредништво, цијенећи даровитост покојнику, са болом у души биљежи ове ретке у чигуљу своју. Сматрајући покојника већ давно затрпаним лавом заборава за српску књижевност, сјећамо га се на вјечитом растанку са његовим животом и дужним поштовањем оплакујемо његову смрт.

СА ДРЖАЈ: Др. Љубомир Недић: *Српска Преводна Књижевност*. — **Пјесништво:** Јелена Јов. Димитријевића: *С Босфора*. — **Приповијетке:** Стеван Сремац: *Чина Јордан*. — **Чланци:** Др. Ђуро Ј. Димовић: *Преко Фулке*. — Павле Поповић: *О Горском Вијенцу* (наставак). — Светислав Стефановић: *Каквом мјером?* — Т. Herzl: *Робинзон*, превео Ј. Максимовић. — Raffaello Barbiera: *Бузине Верди*, превео Љубо Нер. Влацић. — **Позориште:** Пера С. Талегов: *Биоградско позориште*. — Ђорђе Милојановић: *Берлинска позоришта*. — Милан Ђуковић: *Есхилова Орестија*. — **Позориш. билешке.** — **Хроника:** *Српска, Словенска, Страна. Читуља.*

Претплату *Зоре* prima њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару, и сви њени повољеници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петнаест-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера билеговине.